

4 Els usos del temps a Catalunya

Sara Moreno Colom

RESUM

Els usos que les persones fan del temps donen una visió de les desigualtats socials alhora que permeten aprofundir en el coneixement dels mecanismes que les generen, sobretot quan s'analitza la relació del temps amb el treball. L'informe que es presenta en aquestes pàgines parteix d'aquesta perspectiva per explotar les dades de les quatre primeres onades del PaD.

En primer lloc, es considera que el PaD (Panel de Desigualtats Socials a Catalunya) és una bona font d'informació per a l'estudi dels temps de treball perquè, d'una banda, aporta dades objectives i subjectives que permeten aprofundir en la doble dimensió del temps, és a dir, saber què fa una persona i el sentit que dóna a allò que fa. I perquè, d'altra banda, fa possible l'anàlisi longitudinal a partir de la qual es pot aprofundir en el coneixement de l'impacte que determinats canvis en el cicle de vida generen sobre els usos del temps.

En segon lloc, s'entén que aquests usos dels temps no són ni naturals ni casuals, sinó que són el resultat de les relacions de poder subjacents en la societat. El gènere, la classe i l'edat són factors que condicionen les oportunitats d'accés als temps socials i al benestar quotidià de les persones.

INTRODUCCIÓ

Els usos que les persones fan del temps donen una nova visió sobre les desigualtats socials i permeten aprofundir en el coneixement dels mecanismes que les generen. En aquest sentit, les dades sobre els usos del temps ofereixen una aproximació a les múltiples cares de la desigualtat, que són fruit de les oportunitats i limitacions d'accés als recursos necessaris per viure en la societat occidental contemporània —treball, estudis, diners, salut, etc. És així que aquest informe pren els usos del temps com a bon indicador per analitzar les desigualtats socials existents dins l'estructura social catalana.

En efecte, el temps és un concepte complex i pluridimensional que ha despertat l'interès de moltes disciplines científiques. En el cas concret de la sociologia, se'n subratlla el caràcter social. És a dir, es parteix de la idea que el contingut i la mesura del temps depenen del context social i cultural. Des d'aquesta perspectiva es fa palès que l'organització social del temps de la nostra societat —la manera com usem, distribuïm i donem significat al temps— és una construcció social que té els seus orígens en la societat industrial. Un model que la societat occidental ha naturalitzat fins al punt d'oblidar que el rellotge i el calendari són convencions humanes (Elias, 1989; Torns, 2002).

En aquest context, cada vegada més es percep el temps com un bé escàs, per bé que des de la sociologia se sap que les característiques del temps com a recurs no coincideixen amb les d'altres recursos com ara els diners o l'educació. Bàsicament perquè analitzar el temps obliga a tenir en compte la seva doble dimensió objectiva i subjectiva. A diferència dels diners i l'educació (més nivell econòmic i d'estudis comporta una millora

en la posició que ocupa la persona en l'estructura social), tenir més temps no sempre és sinònim de tenir millors condicions de vida. En aquest sentit, només cal pensar en el cas de les persones aturades. Per això, per estudiar el temps cal tenir en compte fets però també aspectes subjectius. Un requisit que es compleix amb les dades que ofereix el Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD).

Si bé és cert que les fonts de dades més reconegudes per investigar aquesta qüestió són els anomenats pressupostos de temps, no és menys cert que el PaD inclou un conjunt de preguntes que permeten aproximar-se als usos del temps de la població catalana. Una aproximació que, a diferència dels pressupostos de temps, permet combinar dades objectives i subjectives, alhora que facilita la combinació de l'anàlisi transversal amb l'anàlisi longitudinal. És a dir, mentre que la informació recollida a través dels diaris de temps o les enquestes d'activitat ofereix una fotografia estàtica dels usos del temps, les dades del PaD permeten anar més enllà i analitzar l'impacte dels canvis al llarg de la vida sobre l'organització quotidiana del temps.

Aquest informe parteix de la constatació que el temps per si sol no és observable i que cal fer-lo visible a través de les diverses activitats que configuren la vida humana. Entre totes aquestes, és prou sabut que el treball és una de les principals fonts de desigualtat, ja que representa una de les activitats humanes més importants, per mitjà de la qual s'obtenen els productes i serveis necessaris per a la vida humana. Per aquesta raó, l'objectiu de l'informe és analitzar els usos del temps de treball. Cal fer notar que es parteix d'una concepció àmplia del concepte treball, és a dir, s'entén que aquest no és només l'ocupació, sinó que, a banda del treball remunerat, també existeix el treball domèstic i familiar, imprescindible per a la reproducció humana. És així que el treball apareix subjecte a les diverses relacions de poder existents en cada societat. I amb aquest, els usos del temps. És a dir, l'ús i la distribució que les persones fan del seu temps no és independent de la situació que ocupen en l'estructura social, sinó que està condicionat pels diferents eixos de desigualtat que travessen la seva situació —classe, gènere, edat, ètnia, etc.

Així doncs, l'estudi dels usos del temps ofereix una bona aproximació a les condicions de vida de la població catalana, tant en termes d'oportunitats com en termes de ben-

estar quotidià. A fi de desenvolupar el plantejament exposat en aquesta introducció i d'aprofitar totes les oportunitats que ofereix el PaD per a l'estudi dels usos del temps —combinació d'aproximació transversal i longitudinal, combinació d'aspectes objectius i subjectius— l'informe que es presenta en aquestes pàgines es divideix en quatre apartats. Els tres primers ofereixen una mirada transversal als usos del temps de treball tot contrastant les dades sobre fets objectius i percepcions subjectives. En concret, el primer apartat es dedica al temps de treball remunerat; el segon, al temps de treball domèstic i familiar, i el tercer, a la combinació d'ambdós. L'objectiu sempre passa per analitzar la relació de cada temps de treball amb les desigualtats socials i l'impacte del seu ús sobre el benestar quotidià. El darrer apartat ofereix la mirada longitudinal als usos del temps; més específicament, es dedica a explorar com determinats canvis en el cicle de vida influencien l'organització quotidiana del temps.

EL TEMPS DE TREBALL REMUNERAT

El temps de treball remunerat¹ és el temps propi del mercat laboral. Per tant, es tracta d'un temps subjecte a les relacions socials que tenen lloc dins d'aquesta esfera d'activitat. Més concretament, es tracta d'un temps subjecte al sistema de producció i a l'organització de la força de treball. La importància de la jornada laboral es constata quan es comprova que el control del temps ha estat, i és, al centre de les lluites socials des dels inicis de la industrialització (Recio, 2004; Miguélez, 2004). És així, doncs, que el control, la distribució i el reconeixement socioeconòmic del temps de TR és, alhora, reflex i font de desigualtats socials. En aquest sentit, es considera que el gènere, l'edat i la categoria professional són tres dels eixos de desigualtat més influents. Aquestes tres variables condicionen l'accés al mercat de treball i les condicions laborals que, en el cas que ens ocupa, suposen un major o menor control i reconeixement del temps de TR.

---

1. A fi de fer més lleugera la lectura del text, a partir d'ara s'utilitzen les sigles TR per fer referència al treball remunerat.

Les dimensions del temps de treball remunerat

Per tal d'analitzar la relació entre les desigualtats socials i els usos del temps de TR és necessari assenyalar les diverses característiques d'aquest concepte, bàsicament perquè aquesta relació va més enllà de la quantitat d'hores que les persones dediquen a l'ocupació. Hi ha dues dimensions que cal considerar, a saber, una dimensió pràctica i una dimensió simbòlica. És a dir, tan important és conèixer les característiques del temps de TR com el significat que cada persona li atribueix.

La dimensió pràctica fa referència a la manera com s'usa i es distribueix aquest temps i l'efecte que ambdós aspectes tenen sobre l'organització de la vida quotidiana. El cas és que la distribució i les condicions del temps de TR ni són iguals per a tothom ni tenen les mateixes conseqüències per a totes les situacions socials. La situació econòmica, la sociocultural i la familiar són factors a tenir en compte, ja que hi ha persones que tenen més recursos davant una mala distribució del temps de TR. Quins són els principals aspectes que converteixen els usos del temps de TR en font i reflex de les desigualtats?

En primer lloc, la seva presència o absència, sobretot, si es té en compte que l'ocupació és un dels principals elements d'identitat en la societat contemporània. En segon lloc, la seva durada o, el que és el mateix, el tipus de jornada laboral. En tercer lloc, la seva distribució i variabilitat que, entre altres aspectes, pot comportar canvis de torn. I, finalment, l'estabilitat temporal, que es pot fer visible a partir del tipus de contracte. Aquestes quatre característiques del temps de TR són font de desigualtats en la mesura que condicionen les oportunitats d'accés a altres temps socials, alhora que estan subjectes a diferents valoracions socials que les converteixen en millors o pitjors.

Altrament, la dimensió simbòlica fa referència als imaginaris, actituds, valors i percepcions atribuïdes a aquest temps. Un conjunt d'aspectes que, en bona part, actua de reflex de les condicions materials d'existència. En aquest sentit, cal destacar la influència del procés socialitzador diferencial per raó de gènere a través del qual s'interioritzen els projectes de vida implícits en el model familiar *male breadwinner* —aquell que atribueix a l'home el rol de cap de família i a la dona el rol de mestressa de casa. Malgrat que

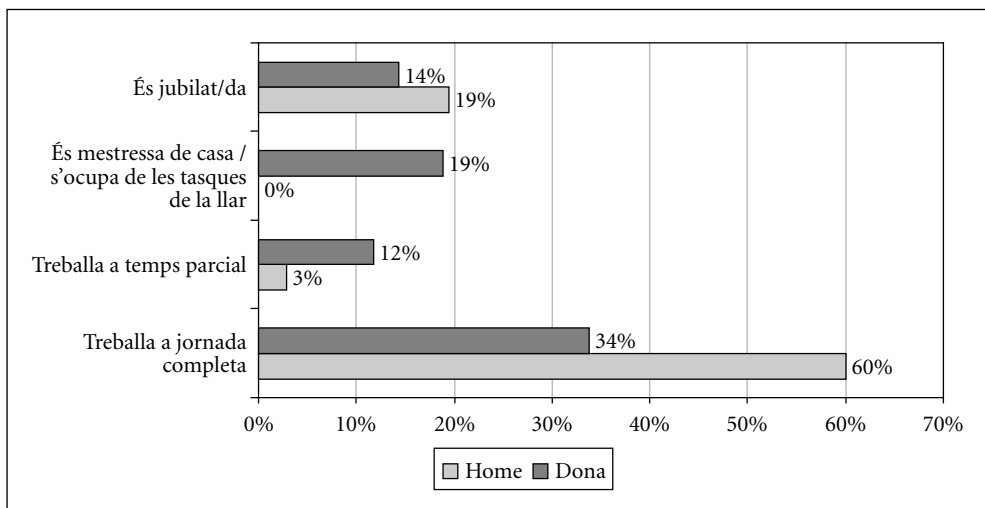
aquest model cada vegada és menys representatiu de les llars catalanes, persisteix el pes de les seves pautes socioculturals en l'imaginari social i en el disseny dels projectes de vida. Dos aspectes que condicionen les característiques del temps de TR, així com l'actitud de les persones davant d'aquest treball. Segons aquesta actitud, es mostra una major o menor disponibilitat i accessibilitat per al temps de TR, tal com es pot analitzar a través de les dades sobre hores extres o lloc on es duu a terme el treball.

Anàlisi de les dimensions del temps de treball remunerat

Les dades sobre la relació de les persones amb l'ocupació aporten la informació necessària per conèixer les presències i absències del temps de TR. Tal com s'observa en el gràfic següent, els aspectes més destacats respecte a aquesta qüestió posen de manifest tres tendències: el predomini masculí del temps de treball a jornada completa (60%), la presència destacable del treball a temps parcial entre les dones (11,8%) i l'absència

Gràfic 1.

Situació respecte al TR, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

femenina de temps de treball remunerat perquè s'és mestressa de casa (18,8%). Dues situacions, aquestes darreres, pràcticament inexistentes entre els homes, per a qui la jubilació esdevé la principal explicació de l'absència de temps de TR.

A més, cal fer notar algunes diferències dins del mateix col·lectiu femení, que són fruit de la influència del cicle de vida i la generació. El temps parcial és més freqüent entre les dones que tenen entre vint-i-cinc i quaranta-nou anys, etapa en què acostuma a coincidir la maternitat amb les responsabilitats laborals. D'altra banda, l'absència de TR per responsabilitats domèstiques es dona majoritàriament entre les dones més grans de cinquanta anys (32%), per a qui, a diferència de les dones joves, el casament i la maternitat suposaven la sortida definitiva del mercat laboral. Una diferència generacional que s'evidencia encara més quan s'observen les dades sobre els motius pels quals es va deixar de treballar o pels quals no es treballa a jornada completa.

Respecte a la primera qüestió, el casament és la raó principal entre les generacions més grans (25%) i la maternitat, el motiu predominant entre les generacions més joves (40%). De manera que cal afirmar que les dones, a diferència dels homes, segueixen abandonant el mercat laboral per responsabilitats domèstiques i familiars, per bé que aquest abandonament s'ha ajornat fins a la maternitat en les generacions més joves. En aquesta tessitura, cal preguntar-se si aquestes dones retornaran al mercat laboral una vegada els seus fills/es es facin grans. En efecte, alguns estudis apunten que la trajectòria laboral de les dones joves es caracteritza per constants entrades i sortides del mercat laboral, en contrast a la de les seves mares, que quan en van sortir ja no hi van tornar a entrar.

En qualsevol cas, el treball domèstic i familiar continua sent un motiu de sortida del mercat laboral exclusivament femení, sobretot quan inclou treball de cura. Això es fa evident quan es comparen les raons del temps parcial de les dones segons la presència de fills/es menors de setze anys a la llar: el 15% de dones sense criatures diu que no treballa a temps complet per les feines de la llar, un percentatge que s'eleva fins al 57% en el cas de les dones amb criatures. Lògicament, cal tenir present la influència de les condicions materials d'existència a l'hora de prendre aquesta decisió, ja que no totes les dones es poden permetre assumir la disminució de salari que comporta la

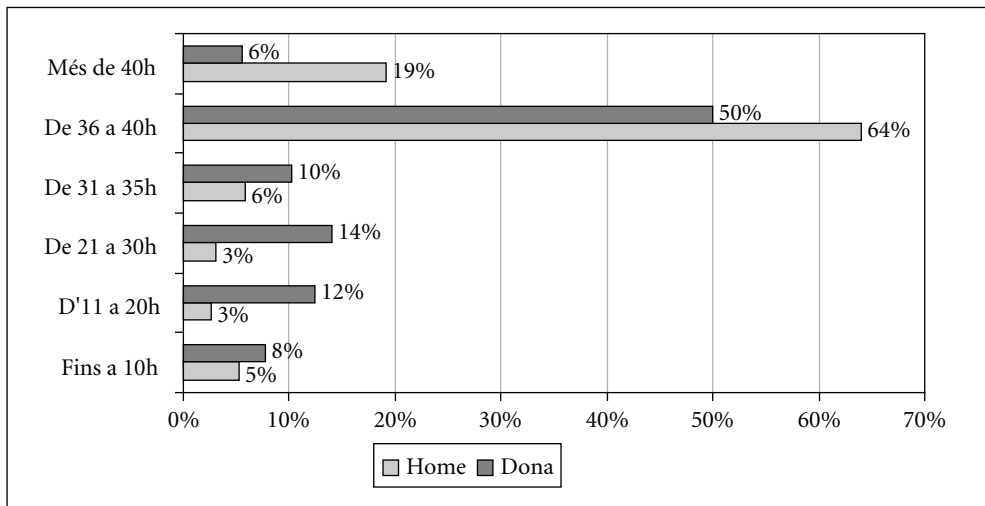
reducció de jornada. En aquest sentit, cal fer notar que entre les dones treballadores, sobretot les no qualificades, la principal raó del temps parcial és no tenir la possibilitat de treballar a jornada completa.

En efecte, cada vegada són més freqüents les parelles de doble ingrés entre les generacions més joves, però el pes simbòlic del model familiar patriarcal condiona l'actitud vers el TR: els homes mostren una major disponibilitat laboral que els permet justificar les seves absències en l'esfera domèstica; en contrast, augmenta la presència femenina dins del mercat laboral però les responsabilitats domèstiques i familiars segueixen condicionant la disponibilitat temporal de les dones per al TR.

Aquestes diferències de disponibilitat s'evidencien a través de la duració del temps de TR: les jornades laborals més llargues són masculines. Certament, la majoria de persones treballa més de trenta-sis hores a la setmana, però són els homes els que ho fan en un major percentatge (83%) que les dones (55%).

Gràfic 2.

Jornada laboral oficial, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Com es comenta en paràgrafs anteriors, el cicle de vida és una de les explicacions del temps parcial femení en tant que condiciona l'aparició del treball de cura. Per tant, no és gens estrany comprovar, a partir de les dades de la taula 1, que les dones amb fills/es menors de setze anys dediquen menys hores al TR que les dones sense fills/es. El que és sorprenent és observar com en el cas dels homes es dóna la tendència contrària: es dediquen més hores al TR quan hi ha responsabilitats de cura a la llar. Tot i que la diferència és petita, sembla possible interpretar aquest comportament masculí com una actitud de «fugida» de les responsabilitats familiars sota el refugi de les responsabilitats laborals. Una fugida que no es detecta entre les persones ocupades que tenen adults dependents al seu càrrec, segurament per la rigidesa pròpia d'aquest temps de cura tal com s'explica més endavant.

Taula 1.

Jornada laboral oficial (hores/setmana), segons gènere i presència a la llar de fills/es menors de 16 anys

Nombre d'hores de TR	Home		Dona	
	Sense fills/es menors de 16 anys a la llar	Amb fills/es menors de 16 anys a la llar	Sense fills/es menors de 16 anys a la llar	Amb fills/es menors de 16 anys a la llar
Fins a 10h	5,3%	5,1%	9,7%	4,6%
D'11 a 20h	3,9%	0,5%	11,8%	13,1%
De 21 a 30h	3,9%	1,9%	10,1%	19,9%
De 31 a 35h	4,6%	7,5%	9,5%	11,6%
De 36 a 40h	64,8%	62,8%	53,0%	45,6%
Més de 40h	17,3%	22,1%	5,8%	5,2%
Total	100%	100%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

La durada del temps de TR permet trencar amb la idea que les desigualtats respecte a l'ús del temps es poden mesurar exclusivament a través de la quantificació horària. Per exemple, les persones que ocupen càrrecs directius són les que amb més freqüència dediquen més de quaranta hores a la setmana al TR (50%). Però també són les que tenen més flexibilitat, control i autonomia sobre la jornada laboral, unes capacitats que disminueixen a mesura que es descendeix en l'escala professional. En aquest sentit,

cal parlar de diferències quantitatives i qualitatives respecte al temps de TR segons la categoria socioprofessional, que es fan evidents a través de les hores extres i els canvis de torn. Mentre que la primera és una característica dels càrrecs alts-mitjans que respon, en bona part, al compromís i la satisfacció adquirida a través de l'ocupació, la segona és una característica dels càrrecs baixos que genera molèsties i insatisfacció.

En efecte, tot i que les variacions de torn afecten una proporció petita de la població ocupada, en concret el 15%, les persones treballadores en són les principals perjudicades (al voltant del 25% davant del 9% dels càrrecs directius i tècnics). És prou sabut que les molèsties ocasionades per aquests canvis de torn tenen conseqüències sobre la resta de temps socials, tot repercutint negativament sobre el benestar de les persones. Sobretot quan aquests canvis de torn no es coneixen amb prou antelació per reorganitzar la distribució del temps en la vida quotidiana. Tot el contrari d'aquelles situacions en què, malgrat dedicar moltes hores al TR, es té capacitat de gestió i control sobre la seva distribució, com és el cas del personal directiu i tècnic.

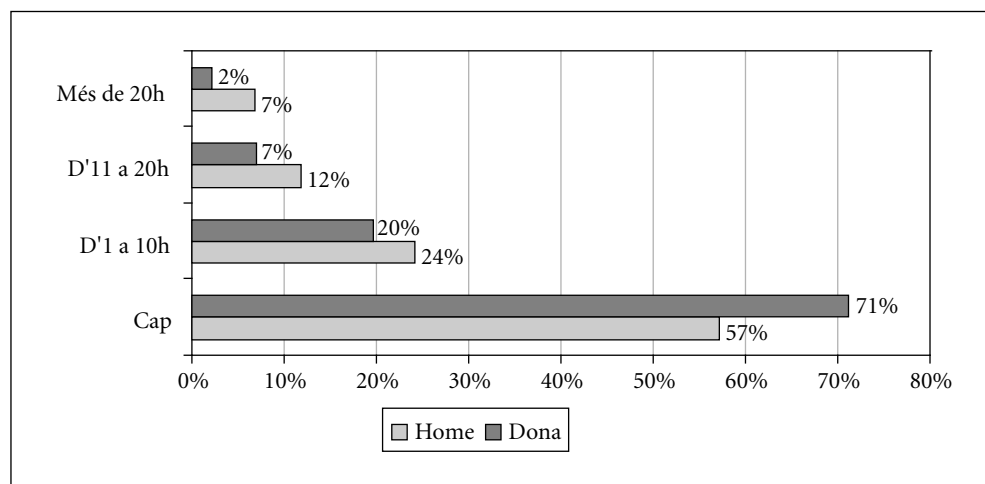
Pel que fa a les hores extres, les dades indiquen que la majoria de persones treballadores cobren totes les que fan, sobretot gràcies a la seva regulació a través dels convenis col·lectius. Contràriament, les persones amb càrrecs directius i tècnics no acostumen a cobrar-les. Aquesta tendència no és casual, sinó que respon a les diferents condicions materials d'existència i a les oportunitats de promoció laboral que converteixen les hores extres en una font addicional d'ingressos o en una font de prestigi social segons la categoria professional. De totes maneres, cal dir que la majoria de població no cobra les hores extres que fa, la qual cosa posa de manifest la centralitat del temps de TR en l'organització de la vida quotidiana i la definició dels projectes de vida. Més encara quan es comprova que la majoria de població que fa hores extres no se sent obligada a fer-les (70%).

Les hores extres també són un bon indicador per analitzar les diferències de disponibilitat laboral entre homes i dones. Com es dedueix del gràfic següent, es tracta d'una pràctica principalment masculina: el 43% dels homes ha fet alguna hora extra durant el darrer mes, en contrast amb el 29% de dones que n'ha fet. Aquestes xifres reforcen la hipòtesi de l'actitud masculina de «fugida» comentada anteriorment, ja que els

homes que tenen fills/es menors de setze anys a la llar fan més hores extres: el 38% dels homes sense criatures fa hores extres, una pràctica que creix fins al 52% entre els homes amb criatures.

Gràfic 3.

Hores/setmana fora de l'horari oficial i referència segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Més enllà de les diferències de gènere a l'hora d'assumir les responsabilitats familiars, cal apuntar les diferències retributives com una altra raó explicativa de la desigual distribució de les hores extres entre homes i dones. En efecte, les hores extres femenines estan freqüentment menys retribuïdes que les hores extres masculines: el 73% de dones no cobra les hores extres davant el 58% d'homes. Una tendència que es reproduïx en totes les categories professionals i que ens recorda la persistència de la discriminació salarial per raó de gènere.

Una altra de les dimensions del temps de TR font i reflex de les desigualtats socials és la inestabilitat laboral. Aquest és un aspecte del mercat laboral que pateixen els col·lectius pitjor situats i que té conseqüències negatives sobre el seu projecte de vida, en la mesura

que en dificulta i en condiciona el desenvolupament. Respecte a aquesta qüestió, el millor indicador és el tipus de contracte, i els principals factors explicatius són el gènere i l'edat. La temporalitat dels contractes és una característica pròpia de la joventut, sobretot femenina, i l'estabilitat és una característica pròpia de l'edat adulta, sobretot masculina.

Taula 2.

Tipus de contracte, segons gènere i edat

Sexe i edat	Funcionari	Indefinit	Temporal	Altres
Home 16-24 anys	--	42,4%	50,2%	7,1%
Dona 16-24 anys	--	25,5%	53,8%	20,7%
Home 25-34 anys	5,2%	59,7%	28,6%	4,4%
Dona 25-34 anys	5,5%	54%	32,1%	8,5%
Home 35-49 anys	11%	73,6%	12,6%	2,5%
Dona 35-49 anys	17,9%	52,9%	17,9%	11,2%
Home 50-64 anys	10%	82%	6,6%	1,4%
Dona 50-64 anys	21,8%	55,8%	7,4%	14,9%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Finalment, el PaD ofereix un altre indicador interessant per analitzar les diferències de gènere respecte a la disponibilitat i accessibilitat per al temps de TR. Es tracta de les dades que informen del lloc on es duu a terme la major part de la feina. La majoria de la població ocupada desenvolupa aquesta activitat a l'oficina, a l'empresa o a l'espai de treball (89,7%). Fora d'aquesta majoria, cal parlar de notables diferències segons gènere. Per dir-ho ras i curt: els homes viatgen i les dones es queden a casa. Dues tendències oposades que posen de manifest distintes accessibilitats. A ningú se li escapa que quan es dedica bona part del temps de TR a viatjar augmenta l'accessibilitat laboral i disminueix l'accessibilitat familiar. Contràriament, quan es fa bona part de la feina a casa, disminueix l'accessibilitat laboral i augmenta l'accessibilitat per a la resta de membres de la família.

Cal fer notar que aquestes diferències de gènere no es donen entre tots els homes i les dones, sinó que depenen de la categoria professional. D'una banda, els càrrecs directius i tècnics són aquells en què més es duu a terme el TR viatjant (al voltant del 17%

davant del 7% de la resta de categories). En el cas de les dones, el que ara s'anomena teletreball és una pràctica que es dona en les categories més extremes de l'escala professional, a saber, les directives i les treballadores no qualificades. Aquest fet permet recordar que el teletreball no és un invent del segle XXI i que treballar a casa no sempre és un privilegi de les persones millor situades. Des dels inicis de la industrialització existeix el treball a casa, que consistia a treballar a preu fet en l'elaboració de peces tèxtils. Una pràctica que, tal com indiquen les dades, persisteix i que s'ha estès a altres sectors més enllà del tèxtil on les condicions laborals són igualment precàries, com per exemple el picatge de textos.

EL TEMPS DE TREBALL DOMÈSTIC I FAMILIAR

El temps de treball domèstic i familiar² (TDF) és el temps dedicat a les activitats destinades a atendre el manteniment de la infraestructura de la llar i la cura de la família. L'escenari físic i simbòlic d'aquest temps de treball és la llar i la família. Malgrat que es tracta d'un treball imprescindible per a la reproducció de les persones, no es reconeix ni socialment ni econòmicament. Aquesta manca de reconeixement troba les seves arrels en un procés socialitzador diferencial per raó de gènere, a través del qual s'atribueix aquest treball a les dones i es relega a l'esfera privada com si es tractés d'una distribució natural. Però cal tenir present que aquesta distribució no té res de natural, sinó que és una construcció social que ha convertit les dones en les principals responsables de la llar-família —mestresses de casa— i les ha subordinat als homes, els principals responsables de portar diners a casa —caps de família. En aquesta tessitura, l'interès pel temps i la mesura de la seva relació amb el treball permet fer visible el TDF i les relacions de poder subjacents en el seu rerefons.

És prou sabut que, en el context de la societat del benestar, l'augment de l'activitat laboral femenina durant les darreres dècades no s'ha vist acompanyat d'un increment de la participació dels homes en l'esfera domèstica. Una de les conseqüències im-

---

2. A fi de fer més lleugera la lectura del text, a partir d'ara s'utilitzen les sigles TDF per fer referència al treball domèstic i familiar.

diatest d'aquest desajust és la desigual distribució de la càrrega total de treball entre homes i dones. Aquesta desigualtat comporta una acumulació de responsabilitats per a les dones adultes, la majoria de les quals es troba en una situació de doble presència. Una situació que afecta el seu benestar quotidià i condiciona les seves oportunitats d'accés a altres temps socials.

Tal vegada no tots els homes i les dones es veuen afectats de la mateixa manera per aquestes conseqüències i desigualtats, sinó que s'observen diferències segons la posició que ocupen en l'estructura social. Per aquesta raó, a continuació s'analitzen les dades sobre els usos del temps de TDF segons la influència d'algunes de les variables més explicatives que s'han mostrat en recerques anteriors, a saber, el gènere, el nivell d'estudis, la categoria socioprofessional i l'edat —aquesta darrera variable es pren com un indicador de cicle de vida i generació. Abans d'exposar els resultats obtinguts, cal assenyalar les dimensions del temps de TDF objecte d'estudi.

Igual que en el temps de TR, es parteix de la constatació que tan important és saber a què dedica el temps una persona com el significat que dona a allò que fa per analitzar la relació dels usos del temps amb les desigualtats socials. En aquest cas, la dimensió pràctica del concepte aporta informació sobre el contingut del TDF, la persona que el fa, la quantitat d'hores que hi dedica i quan el desenvolupa. Respecte al primer aspecte, l'anàlisi parteix d'una classificació prèvia elaborada gràcies a les aportacions de diverses especialistes (Durán, 1988; Carrasquer i altres, 1998; Torns, 2002). En concret, es diferencien les tasques bàsiques de manteniment quotidià de la llar i de cura de les persones, les tasques puntuals de manteniment general de la llar, les tasques relacionades amb la gestió i organització de la llar i el nucli de la família, i les tasques d'atenció i cura de les criatures. S'entén que la major o menor dedicació de temps a aquest conjunt de tasques condiciona les oportunitats d'accés a altres temps socials, alhora que té repercussions sobre el benestar quotidià.

La dimensió simbòlica aporta informació sobre els imaginaris, les actituds, els valors i les percepcions atribuïdes al temps de TDF. En aquest sentit, interessa analitzar les responsabilitats atribuïdes socialment i assumides individualment entorn d'aquest temps de treball a fi de reconèixer les situacions de subordinació que amaguen. És

igualment interessant posar en relació la percepció i significació que homes i dones tenen sobre aquest treball amb el temps que hi dediquen, perquè les coherències i incoherències entre el discurs i la pràctica són un bon reflex de les relacions de poder i dominació existents en la societat contemporània.

Finalment, cal fer un breu apunt metodològic respecte als límits de la tècnica de recollida d'informació emprada. Aquests límits han estat detectats en diversos estudis anteriors, principalment quan es combinen les tècniques de recollida d'informació quantitatives i qualitatives. En primer lloc, cal apuntar la dificultat per controlar què s'entén per TDF ja que, per exemple, plegar la roba mentre es mira la televisió pot ser considerat treball o oci segons la persona. Un límit que, en segon lloc, comporta el risc del fals supòsit de la clara transparència i consciència de les responsabilitats assumides i les situacions de subordinació viscudes. Aquest risc explica la tendència de les dones a menysvalorar, i dels homes a sobrevalorar, la participació en les tasques domèstiques i el seu cost en termes de benestar.³

Les hores de treball domèstic i familiar

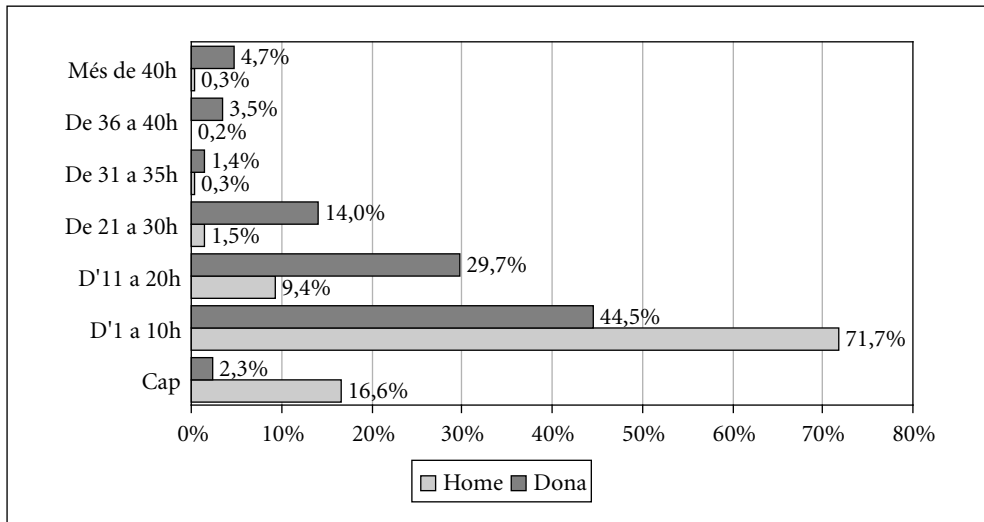
La quantificació horària del TDF aporta informació sobre la participació —si es fa o no es fa— i la dedicació —quant es dedica— i la dedicació —quant es dedica—. Contràriament al temps de TR, les dones fan més TDF i hi dediquen més temps que els homes. Si se sumen algunes de les xifres del gràfic següent sobre els dies laborables, s'observa que, pel que fa a la participació, el 98% de les dones hi dedica més d'una hora, mentre que aquest percentatge es redueix al 83% en el cas dels homes. Respecte a la dedicació, el 50% de dones hi dedica més d'11 hores a la setmana els dies laborables; en contrast, la majoria d'homes diu dedicar-hi entre 1 i 10 hores.

.....
 3. A fi d'evitar l'impacte negatiu d'aquests límits en les dades recollides, el qüestionari del PaD inicia el bloc sobre TDF tot preguntant si hi ha una altra persona present durant l'entrevista. La presència d'un altre membre de la família pot condicionar les respostes sobre aquest tema. En aquest sentit, cal fer notar que un 50% de les persones entrevistades ha respost el bloc de treball domèstic amb la presència d'un segon membre de la família.

Gràfic 4.

Hores de treball domèstic setmanal els dies laborables, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

Però cal fer notar que la condició social dels homes i les dones influeix la seva participació i dedicació. Aquesta influència es pot agafar com un bon indicador del rumb que prenen els canvis socials respecte a aquesta qüestió. Així s'evidencia quan s'analiza l'efecte d'algunes variables com ara l'edat, el nivell d'estudis i la situació laboral. D'entrada, cal dir que aquest efecte té un impacte diferent sobre els homes i les dones, ja que aquestes variables comporten diferències en la participació masculina i diferències en la dedicació femenina. És a dir, independentment de la situació laboral, les dones sempre fan i els homes sempre fan poc.

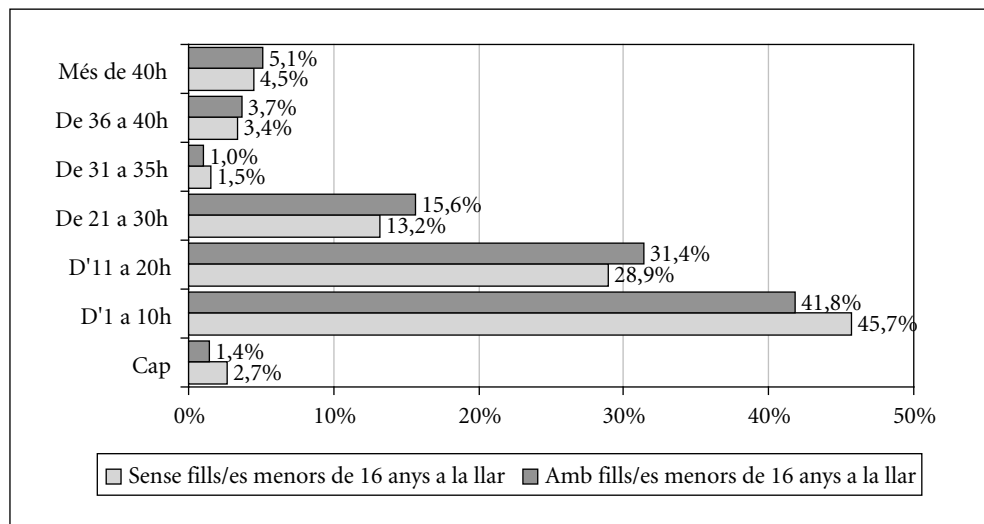
Pel que fa a la influència del factor edat, els percentatges dels homes no varien gaire segons aquesta variable. Únicament destaquen la menor participació dels més joves, segurament perquè encara no estan emancipats, i l'augment simultani entre els homes majors de seixanta-cinc anys de la no participació i la major dedicació. Una possible explicació d'aquesta aparent contradicció tindria a veure per les diferents vivències de

la jubilació masculina: alguns homes reforcen el rol de cap de família malgrat l'absència de treball remunerat, mentre que altres viuen aquest fet com una «oportunitat» per trencar amb aquest model tradicional.

En el cas de les dones, la participació pràcticament no varia amb l'edat —exceptuant el cas de les joves per les mateixes raons que els homes—, però sí que ho fa la dedicació: a mesura que augmenten els trams d'edat s'incrementen les hores dedicades al TDF. Les raons d'aquesta tendència cal cercar-les en la doble influència del cycle de vida i la generació. D'una banda, tal com s'observa en el gràfic 5, la presència de fills/es menors de setze anys a la llar comporta un increment de la dedicació.

Gràfic 5.

Hores de TDF de les dones els dies laborables, segons la presència de menors de 16 anys a la llar

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

D'altra banda, en el cas de les dones més grans de cinquanta anys que ja no tenen menors a càrrec seu, la major dedicació al TDF s'explica per la forta interiorització del

rol de mestressa de casa. És a dir, el context de socialització d'aquestes generacions més grans va contribuir que assumissin les tasques domèstiques com una responsabilitat femenina. No obstant això, caldrà seguir l'evolució de les generacions joves durant els propers anys a fi de matisar amb més precisió la diferència entre l'efecte d'ambdues variables.

La influència del nivell d'estudis pren camins contraris segons el gènere: en el cas dels homes, més nivell d'estudis comporta major participació; en canvi, en el cas de les dones, més nivell d'estudis comporta menys dedicació. Per tant, es constata que el nivell d'estudis implica una major conscienciació de la necessitat d'assumir responsabilitats domèstiques per part dels homes i una major conscienciació de la necessitat de coresponsabilitzar la parella en el cas de les dones. Una revisió de responsabilitats que no es plantejarien les persones amb un nivell més baix d'estudis, entre les quals les condicions materials d'existència podrien explicar el 13% d'homes sense estudis que afirma dedicar d'11 a 20 hores al TDF —el percentatge més elevat entre els homes segons el seu nivell d'estudis. En sentit contrari, la relació entre el nivell d'estudis i el poder adquisitiu també donaria comptes de la menor dedicació de les dones amb estudis superiors, les quals tindrien la capacitat de mercantilitzar part del TDF sense una necessària participació de la parella.

Taula 3.

Hores de TDF els dies laborables, segons nivell d'estudis i gènere

Hores	Sense estudis		Estudis primaris		Estudis secundaris		Estudis universitaris	
	Home	Dona	Home	Dona	Home	Dona	Home	Dona
Cap	33,6%	2,2%	19,9%	1,8%	13,5%	3,7%	7,5%	1,3%
D'1 a 10h	50,7%	22,6%	66,4%	31,1%	77,5%	61,0%	81,7%	65,9%
D'11 a 20h	13,2%	36,7%	11,3%	33,8%	6,7%	22,1%	9,3%	25,9%
De 21 a 30h	1,3%	19,7%	1,9%	21,3%	1,5%	7,1%	1,1%	5,7%
De 31 a 35h	--	2,5%	0,2%	2,0%	0,4%	0,9%	0,4%	0,3%
De 36 a 40h	0,7%	8,2%	0,2%	3,1%	--	2,3%	--	0,9%
Més de 40h	0,7%	8,2%	--	7,0%	0,4%	3,0%	--	--
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

La situació laboral genera el mateix efecte que les variables anteriors. En aquest cas, els homes aturats són els que més hi participen (el 98% diu fer TDF) i les dones aturades i inactives són les que més hores hi dediquen. Unes dades lògiques si es té en compte que les persones aturades i inactives —sempre que la raó de la inactivitat no sigui una discapacitat— disposen de més temps lliure de TR que les persones ocupades. També és interessant fer notar com la inactivitat influencia més les dones que els homes, ja que entre les primeres les responsabilitats domèstiques i familiars són el principal motiu d'inactivitat davant la jubilació masculina, tal com s'ha vist en el gràfic 1.

No és gens estrany comprovar com la situació laboral produeix l'efecte contrari durant els caps de setmana: els dies festius disminueix la participació i dedicació dels homes i les dones al temps de TDF. Més enllà de la menor quantitat d'hores que suposen els dos dies de cap de setmana, les diferències entre alguns col·lectius socials posen de manifest altres explicacions. La més òbvia és la menor participació i dedicació de les persones aturades i inactives, ja que la manca d'activitat laboral els permet fer les tasques domèstiques al llarg de la setmana i gaudir de temps lliure durant el cap de setmana, moment en què tenen més possibilitat de coincidir amb altres persones. Tanmateix, cal fer notar que aquesta tendència es dona, sobretot, entre els homes aturats. Aquesta dada posa de manifest que viuen el treball domèstic com un element per omplir el temps de no TR, com un element de substitució. Contràriament, les dones aturades el perceben com una responsabilitat independentment de la situació laboral, de manera que el viuen més quotidianament i no tendeixen tant a acumular-lo. Les persones amb més nivell d'estudis també disminueixen la seva participació i dedicació al TDF durant el cap de setmana, per bé que cal apuntar altres raons. En aquest sentit, sembla possible plantejar l'existència d'una major percepció i valoració de la necessitat de temps de lliure disposició personal entre aquest col·lectiu. Un temps que, estaria malament no dir-ho, es podrien permetre gràcies a una major capacitat adquisitiva que facilitaria la mercantilització de part del TDF.

El contingut del temps de treball domèstic i familiar

En efecte, la desigual distribució del temps de TDF entre homes i dones afecta el benestar quotidià de les persones. Això mateix passa amb la desigual distribució de les

tasques que inclou aquest treball. Per dir-ho ras i curt, els homes fan poc però els és reconegut, les dones fan molt i els és poc reconegut. Conèixer qui fa què és interessant perquè, més enllà del temps dedicat a cada activitat, cal no oblidar que el contingut, el reconeixement i les recompenses d'aquesta activitat també influeixen el benestar quotidià. A més, la distribució de les tasques domèstiques no és ni casual ni natural, sinó que té molt a veure amb les relacions de poder implícites en cada una d'aquestes activitats. Així, per exemple, escombrar, fregar o planxar són tasques que tenen un contingut simbòlic vinculat a relacions de submissió. Contràriament, anar a comprar o cuinar són dues tasques que solen incloure una dimensió social i creativa inexistents en les anteriors.

La tercera onada del PaD dedica un extens bloc a preguntar qui fa què. La quantitat d'informació recollida permet una anàlisi minuciosa i precisa. Tal vegada, atès que l'objectiu d'aquest informe inclou altres qüestions relacionades amb el temps, s'ha optat per analitzar les dades de manera agrupada i sistematitzada. En concret, s'han dividit les activitats segons si es tracta de tasques de manteniment quotidià de la llar, tasques de manteniment puntual de la llar i tasques de gestió i organització del TDF⁴. Per tal de facilitar la lectura i anàlisi de les dades dins de cada grup, en primer lloc s'analitza qui fa i qui no fa segons gènere i, en segon lloc, s'analitza si es considera que la tasca es fa per igual entre tots els membres de la llar i si es considera que la tasca la fa personal contractat, és a dir, si es mercantilitza. D'entrada cal dir que aquest percentatge és, en tots els casos, més elevat en els homes que en les dones, la qual cosa posa de manifest una major tendència a contractar serveis.

---

4. Totes les preguntes referides a aquestes qüestions són multiresposta, és a dir, cada activitat inclou divuit preguntes dicotòmiques a fi d'incloure totes les possibilitats segons membres de la llar, familiars i contractació de serveis. De manera que es pregunta pel que fa un mateix i pel que fan la resta de membres de la llar, la qual cosa permet recollir informació sobre la percepció de les responsabilitats, pròpies i alienes, respecte a cada tasca. En el cas que ocupa aquest informe, interessa, sobretot, analitzar qui fa què segons el gènere, si es percep que la responsabilitat ha de ser compartida entre tots els membres de la llar i si es contracta personal per tal de cobrir la necessitat.

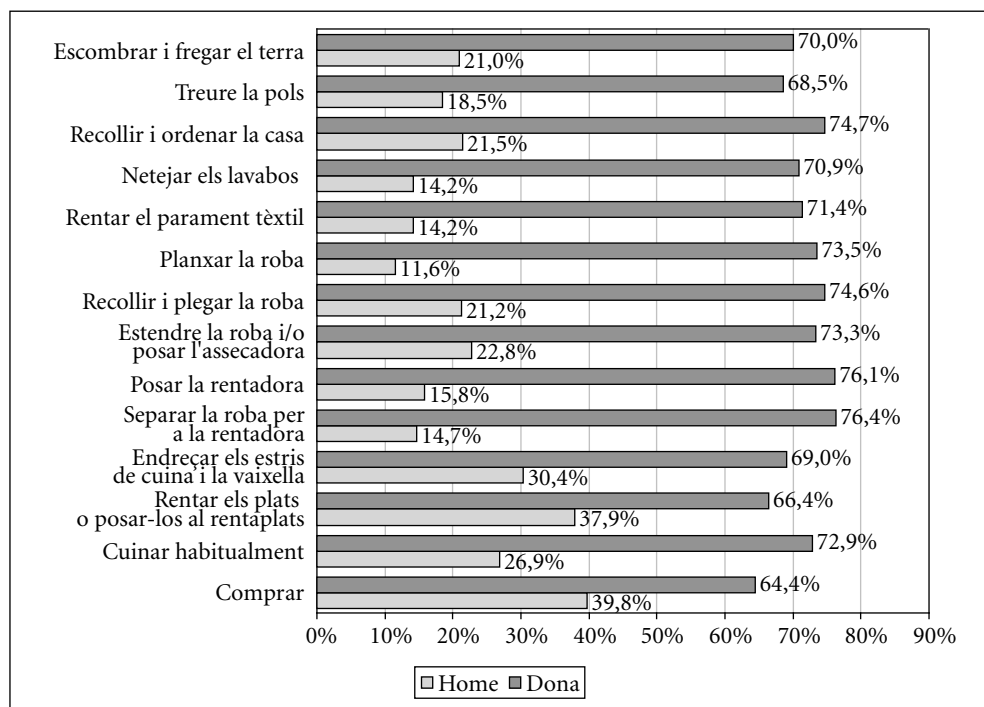
LES TASQUES DE MANTENIMENT QUOTIDIÀ DE LA LLAR I LA CURA DE LES PERSONES

Aquest apartat fa referència al conjunt de tasques quotidianes necessàries per al manteniment de la llar i la cura de les persones que hi viuen —comprar, netejar, preparar els aliments, etc. La dimensió quotidiana d'aquestes tasques suposa una major rigidesa a l'hora d'organitzar el temps de la vida quotidiana, la qual cosa condiciona l'accés a la resta de temps socials i afecta el benestar quotidià.

Tal com s'observa en el gràfic següent, la participació en les tasques de manteniment de la llar i la cura de les persones és majoritàriament femenina. Ara bé, es pot parlar

Gràfic 6.

Persones que fan la tasca, segons gènere (%)

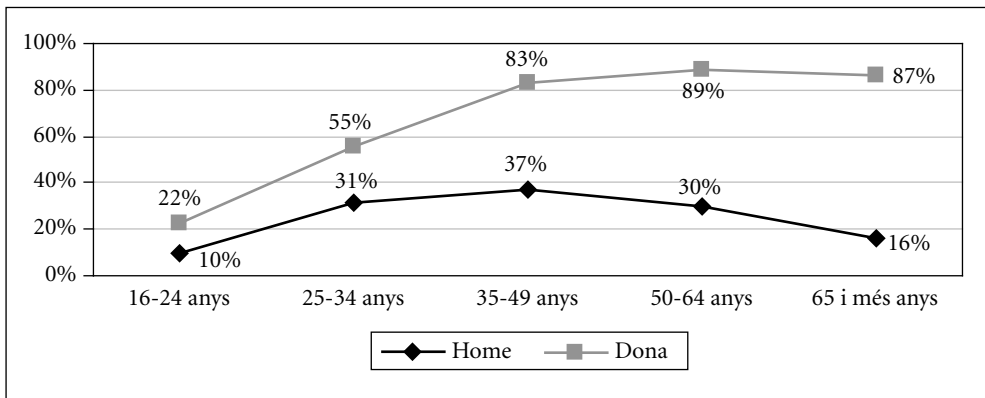
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

de tres tendències en la distribució d'aquestes tasques segons el nivell de participació masculina. És a dir, en la majoria d'activitats es manté el grau de participació femenina i el que varia és el grau de participació masculina, sobretot en aquelles tasques més reconegudes socialment i més agradables individualment. Tot plegat posa de manifest la perpetuació del rol de mestressa de casa i l'inici d'un canvi en el rol de cap de família.

La primera tendència fa referència a les tasques amb més participació masculina —comprar, posar els plats al rentaplats, endreçar els estris de cuina i cuinar—, que coincideixen amb alguns dels percentatges de participació femenina i mercantilització més baixos (gràfic 6). Per aquesta raó, sembla possible plantejar una certa redistribució de responsabilitats entre homes i dones d'aquest conjunt de tasques poc vinculades a relacions de submissió pròpies del servei domèstic. Aquesta redistribució es dona, sobretot, entre les persones més joves i amb més estudis. En el gràfic 7⁵ s'observa que a partir del factor edat la participació dels homes en aquestes tasques dibuixa la forma

Gràfic 7.

Persones que cuinen habitualment, segons gènere i edat (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

5. S'ha agafat a tall d'exemple la tasca de cuinar, però cal fer notar que les dades de totes les tasques que segueixen la tendència descrita reproduïxen el mateix gràfic.

d'un pic, de manera que el percentatge més elevat es dona en l'etapa central de la vida adulta —entre els trenta-cinc i els quaranta-nou anys. En contrast, la participació de les dones té el seu punt àlgid en aquest mateix tram d'edat però, aleshores, ja no descendeix amb els anys. El fet que per a ambdós gèneres l'augment de participació es doni en el mateix tram d'edat s'explicaria tant pel retard en l'edat d'emancipació com per l'efecte del cicle de vida. Si bé és cert que la corba masculina permet pensar en un possible canvi generacional més enllà de la influència del cicle de vida, caldrà verificar en els propers anys aquesta qüestió.

De nou, el nivell d'estudis produeix un efecte contrari entre homes i dones: a mesura que augmenta el nivell d'estudis masculí augmenta la participació dels homes en aquestes tasques, mentre que a mesura que augmenta el nivell d'estudis femení disminueix la participació de les dones. És excepcional el cas de les dones amb estudis secundaris, amb uns percentatges de participació lleugerament inferiors als de les dones universitàries. Probablement aquest fet s'explica per la influència del temps de TR, més rígid entre les primeres i més flexible entre les segones. En qualsevol cas, sembla possible plantejar una clara redistribució de responsabilitats entre les parelles amb més nivell d'estudis, per bé que en cap cas s'assoleix la igualtat.

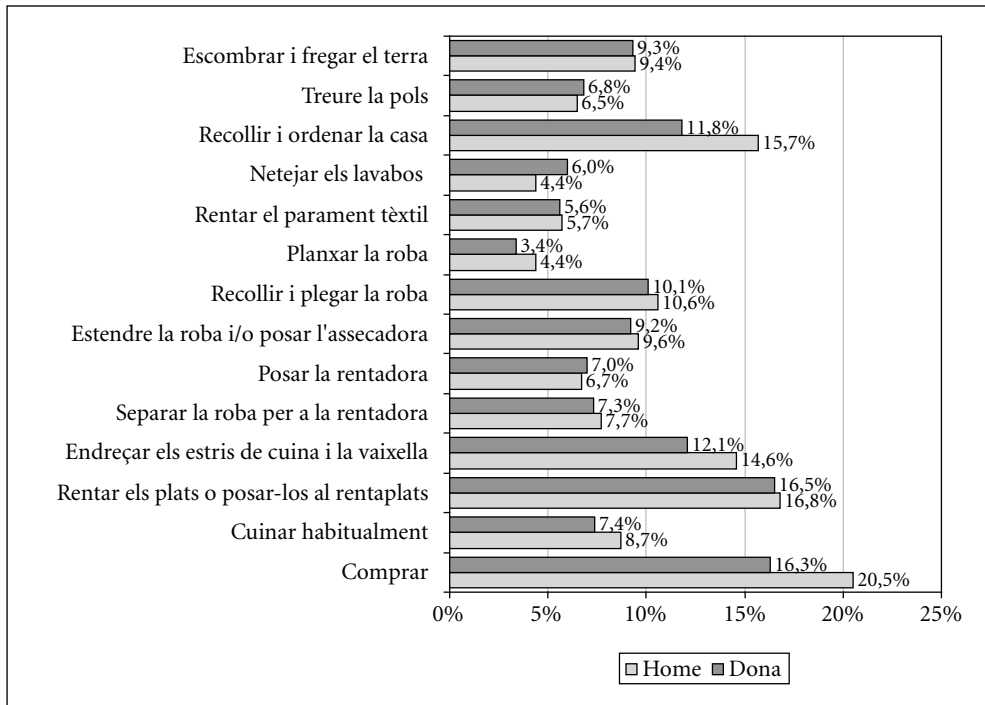
De fet, és precisament entre aquests perfils on es dona una major coincidència entre els percentatges d'homes i dones que consideren que la tasca la fan tots per igual. Contràriament, entre les persones més grans i sense estudis és on més dispers són els percentatges de resposta. En aquest sentit, a excepció del rentaplats, sembla possible pensar en la sobrevaloració que els homes fan de la seva participació —el simple fet de participar els porta a sobrevalorar la seva implicació—, que els portaria a considerar que la tasca és compartida entre els membres de la llar. Per exemple, un home pot anar a fer la compra setmanal al supermercat amb la seva dona i considerar que es tracta d'una tasca compartida, però oblida totes les petites compres diàries que la seva parella fa durant la setmana.

La segona tendència inclou aquell conjunt de tasques que tenen els percentatges més elevats de participació femenina i els percentatges més baixos de participació masculina (gràfic 6). En aquest cas, cal entendre que no hi ha hagut redistribució de tasques sinó

Gràfic 8.

Persones que consideren que la tasca la fan tots per igual, segons gènere (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

que es perpetua la divisió sexual del treball i, per tant, els rols de gènere tradicionals. Es tracta de tasques menys agradables i reconegudes, bàsicament totes aquelles referents a la roba, que inclouen rentar, recollir, plegar, planxar, etc. Encara més, la participació dels homes augmenta en les activitats més automatitzades i fàcils, com ara posar l'assecadora o recollir i plegar la roba. Amb tot, el manteniment de la roba esdevé una de les tasques més feminitzades dins la llar, per bé que també cal tenir en compte el pes dels factors edat i nivell d'estudis.

Novament són tasques poc mercantilitzades (gràfic 9), una opció quasi exclusiva de les persones amb estudis universitaris que, cal entendre, tenen un major poder adquisitiu.

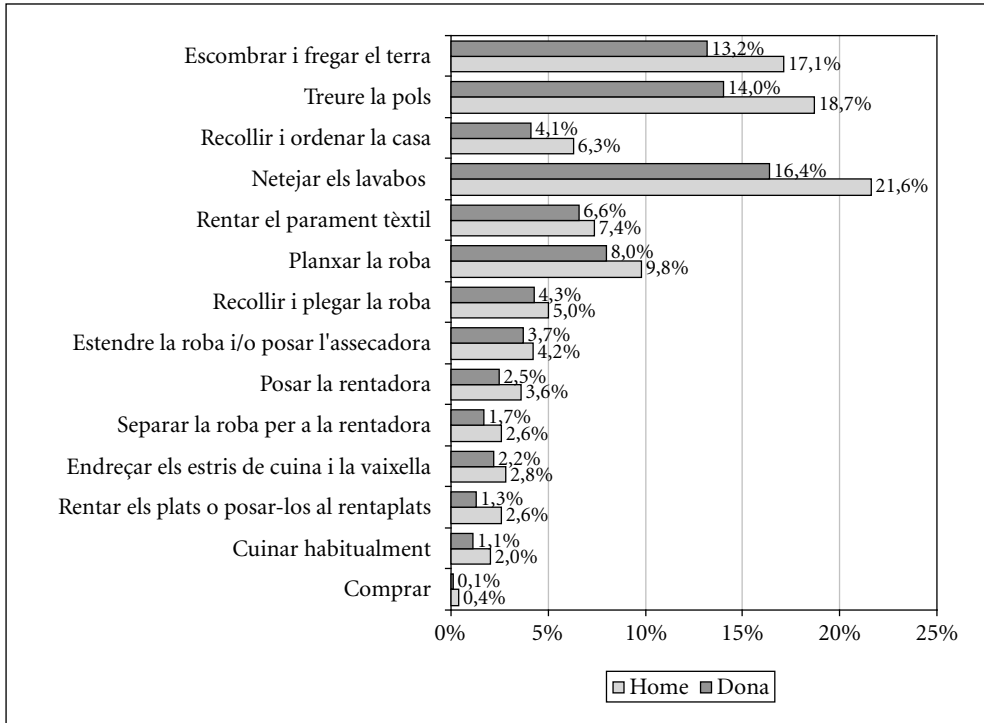
Però en aquest cas, les dades posen de manifest un menor percentatge de percepció d'igualtat en la distribució del TDF i una major coincidència entre les respostes dels homes i les dones (gràfic 8). Aquest fet reforça la hipòtesi de la sobrevaloració masculina, en la mesura que quan hi ha una menor implicació dels homes aquests no magnificarien la seva participació. És excepcional el cas de la tasca «recollir i ordenar la casa», ja que els homes consideren més que les dones que es tracta d'una activitat compartida per tots els membres de la llar. Un fet que, probablement, s'explica per les diferents maneres de viure i pensar la vida quotidiana segons el gènere que, en aquest cas, comportarien distintes percepcions del que és l'ordre dins la llar, entre les quals els criteris femenins serien més exigents que els masculins.

Finalment, cal parlar d'una tercera tendència que fa referència al conjunt d'activitats amb una participació femenina intermitja (gràfic 6) i més mercantilitzades (gràfic 9). Com era d'esperar, es corresponen amb les activitats menys valorades socialment pel seu valor simbòlic associat a relacions de submissió pròpies del servei domèstic. Així doncs, netejar els lavabos, treure la pols, escombrar i fregar el terra són les principals tasques d'aquest grup. Si bé és cert que no coincideixen amb les tasques amb menys participació masculina, no és menys cert que cal parlar de diferències dins d'aquest col·lectiu segons l'edat i el nivell d'estudis. Pel que fa a l'edat, es manté la tendència del pic en els homes i augmenta l'efecte ascendent amb l'edat entre les dones, probablement reflex d'una major interiorització de les responsabilitats domèstiques entre les generacions grans socialitzades en un context on el servei domèstic era un privilegi exclusiu de les classes altes. La influència del nivell d'estudis canvia de sentit en el cas dels homes i s'accentua en el cas de les dones. És a dir, els homes sense estudis i amb estudis universitaris són els que menys hi participen, lògicament, per raons diferents. Mentre que l'absència dels primers sembla respondre a una major interiorització del paper de cap de família, l'absència dels segons s'explicaria per un major poder adquisitiu que facilitaria la contractació de personal per dur a terme aquestes tasques menys agradables. Per la mateixa raó, caldria explicar el no trencament de la tendència del nivell d'estudis en el cas de les dones amb estudis secundaris.

La tendència a mercantilitzar aquestes tasques que recull el gràfic 9 sembla influenciar la percepció de les dones respecte a la seva distribució igualitària entre els membres de

Gràfic 9.

Persones que afirmen que la tasca la fa personal contractat, segons gènere (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

la llar (gràfic 8), ja que és l'únic cas on el percentatge de respostes femenines és més elevat que el percentatge de respostes masculines. Aquesta diferència es pot explicar per una sobrevaloració de la implicació de la parella quan la tasca se soluciona per mitjà de la contractació de personal, probablement subestimant el temps que implica la gestió del servei, o bé per una manca de coneixement per part de l'home de les tasques que fa el personal contractat per al manteniment de la llar.

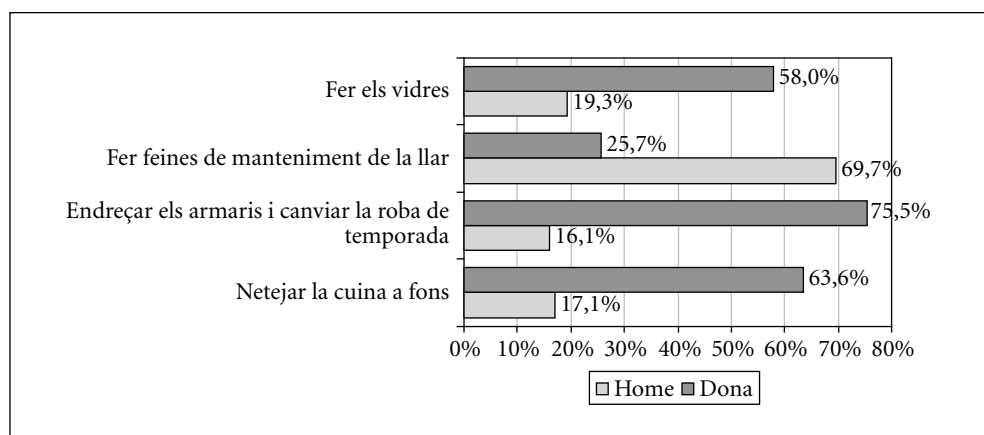
TASQUES DE MANTENIMENT PUNTUAL DE LA LLAR

Les tasques de manteniment puntual de la llar també es poden agrupar segons el repartiment d'aquestes entre homes i dones. En primer lloc, cal parlar de les activitats quotidianes que segueixen la tendència de la mercantilització exposada en l'apartat anterior. Novament, es tracta de feines amb un contingut simbòlic de més servitud, amb manca de reconeixement social i poques recompenses dins la llar, com ara la neteja a fons de la cuina i dels vidres. En segon lloc, s'observa que la tasca d'endreçar els armaris i canviar la roba de temporada segueix la tendència de les activitats més feminitzades. Finalment, a diferència de les tasques quotidianes, cal parlar d'una tasca clarament masculina, a saber, les feines de manteniment de la llar. Una tendència que s'analitza amb més detall a continuació.

D'entrada, és interessant fer notar com les respostes entorn del manteniment de la llar —bricolatge i petits arranjaments— segueixen les mateixes tendències que les activitats feminitzades però a la inversa. És així que els homes amb menys nivell d'estudis són els que més participen en aquest tipus de tasques, i a mesura que augmenta el seu

Gràfic 10.

Persones que fan la tasca, segons gènere (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

nivell d'estudis disminueix la seva participació. De la mateixa manera, la participació masculina no registra una disminució tan accentuada segons l'edat, sinó que més aviat es manté estable. Aquesta dada posa de manifest la importància dels valors i les actituds tradicionalment masculins entre els homes de generacions més grans sense estudis. En canvi, en el cas de les dones no s'observa l'augment de la participació entre les generacions més joves amb més estudis, tal com passa en el cas dels homes amb les activitats més feminitzades. Una absència que, indirectament, no deixa de reforçar els rols tradicionals de gènere dins de la llar, tot i que cal matisar que es tracta d'un cas excepcional en tant que el nucli del conflicte quotidià no rau en la distribució d'aquesta tasca.

Tal com s'observa en la taula següent, al contrari del que passa amb les activitats quotidianes, les dones tendeixen a mercantilitzar més les tasques de manteniment de la llar que els homes, sobretot les que tenen més nivell d'estudis. De la mateixa manera, s'inverteix la tendència en els percentatges sobre la igualtat entre els membres de la llar, i són les dones, en aquest cas, les que sobrevaloren la distribució igualitària.

Taula 4.

Persones que consideren que la tasca la fan tots per igual i persones que afirmen que la tasca la fa personal contractat, segons gènere (%)

Tasca	Homes que perceben igualtat	Dones que perceben igualtat	Homes que mercantilitzen	Dones que mercantilitzen
Netejar cuina a fons	19%	16,5%	5%	5%
Endreçar armaris i canviar roba de temporada	1,8%	0,7%	14,8%	14,4%
Fer feines de manteniment de la llar	1,6%	5,6%	6,5%	7,2%
Fer vidres	22,4%	18,4%	4,6%	4,7%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

Tot plegat, doncs, posa de manifest que la desigualtat no és fruit dels comportaments i les actituds davant del TDF, sinó de la seva desigual distribució entre homes i dones. Els mecanismes que perpetuen aquesta divisió sexual del treball generació rere

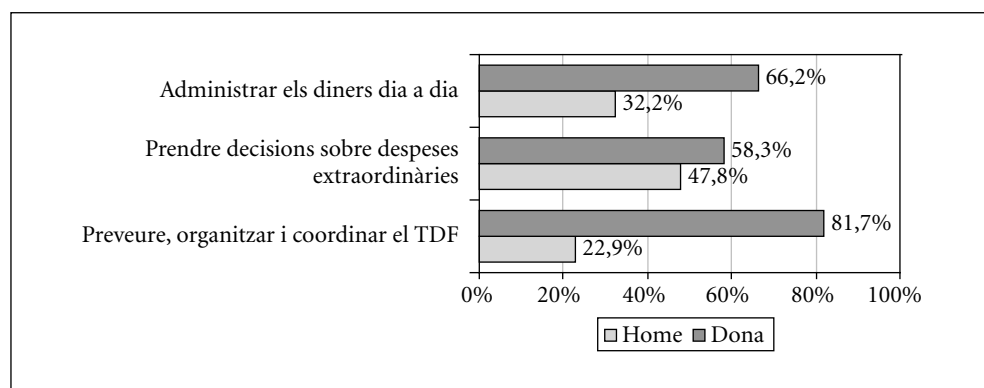
generació tenen lloc durant el procés de socialització i comporten discriminacions de gènere en les oportunitats i l'accés als temps socials i al benestar quotidià. Sembla que aquests mecanismes es comencen a debilitar entre les persones més ben situades en l'estructura social. Per saber si es debilitaran del tot i si aquest fenomen s'estendrà en totes les situacions socials caldrà esperar alguns anys.

TASQUES DE GESTIÓ I ORGANITZACIÓ DEL TREBALL DOMÈSTIC I FAMILIAR

Les tasques de gestió i organització del TDF són les més difícils d'analitzar, ja que ocupen un temps difícil de mesurar. Un temps que no respon a una lògica diacrònica sinó sincrònica; un temps que no té una dimensió lineal i quantificable en hores. Òbviament, la dificultat de mesurar i visibilitzar aquestes activitats comporta un menor reconeixement social i econòmic i, per tant, una major desigualtat de la distribució entre homes i dones. Però, alhora, cal tenir en compte la dimensió de poder associada al control d'aquestes tasques dins les llars; és a dir, controlar la gestió i organització del TDF aporta més poder dins l'esfera domèstica. Una qüestió que explica per què són les tasques menys mercantilitzades i el fet que siguin pràcticament inexistent els casos de contractació de personal per assumir-ne la responsabilitat.

Gràfic 11.

Persones que fan la tasca, segons gènere (%)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

L'anàlisi de les dades anteriors posa de manifest algunes qüestions sobre la gestió i organització del TDF i l'economia domèstica. D'entrada, cal destacar que el que s'ha anomenat el «management» domèstic (Torns, 2002) és la responsabilitat femenina per excel·lència perquè registra el percentatge de participació més elevat entre totes les tasques domèstiques. Tanmateix, la participació masculina no és de les més inferiors, sinó que un 22% diu assumir-ne la responsabilitat. Una responsabilitat que, de nou, augmenta amb el nivell d'estudis i es concentra en el tram d'edat central de la vida adulta. És una tasca poc compartida entre els membres de la llar i amb una percepció de la distribució igualitària una mica sobrevalorada per part dels homes.

Pel que fa a la gestió de l'economia domèstica, s'observen dues tendències ben diferenciades segons el ritme de la tasca: mentre que la presa de decisions sobre despeses extraordinàries té uns percentatges de participació força semblants entre homes i dones, l'administració dels diners dia a dia és una responsabilitat majoritàriament femenina. Es fa palès que les responsabilitats quotidianes de la llar, aquelles que ocupen més temps i generen més malestar, són atribuïdes i assumides per les dones malgrat que impliquin gestió de diners. D'aquesta manera s'observa que, paradoxalment, els homes són els encarregats de portar els diners a casa però les dones són les encarregades de gestionar-los. Una divisió del treball afí als rols tradicionals de gènere, tal com es constata quan s'observa que són les persones sense estudis les que més la reproduïxen.

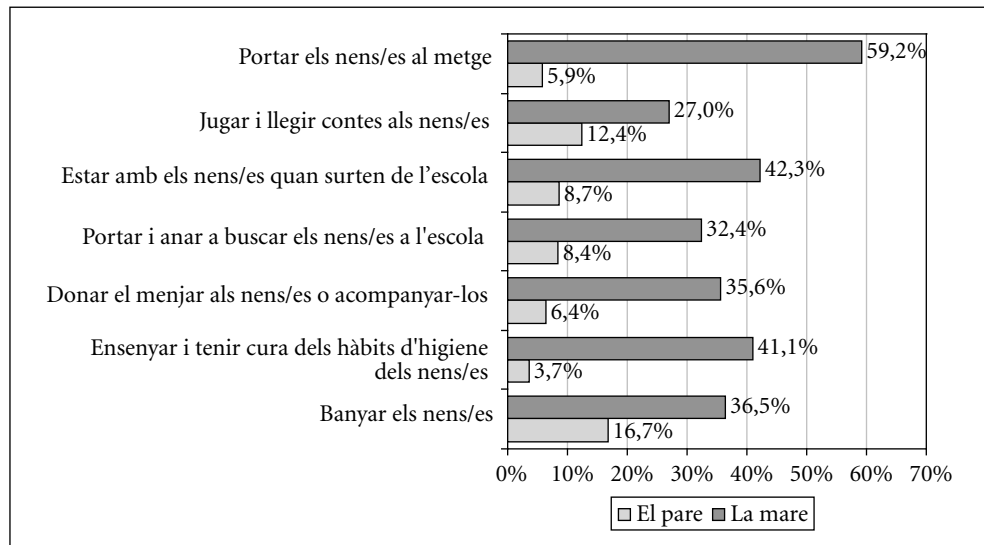
Si bé és cert que ambdues tasques (portar diners a casa i gestionar-los) són importants per al manteniment de la llar-família, tradicionalment només s'ha valorat la primera malgrat la importància de la segona. Més encara en un context com l'actual, on l'economia del crèdit fa més complexa aquesta tasca domèstica. Tanmateix, cal tenir present el que s'apuntava unes línies més amunt sobre el poder associat a aquestes tasques. Una qüestió gens banal que obliga a plantejar la hipòtesi d'una manca de voluntat per part de les dones de cedir als homes les seves parcel·les de poder dins la llar. En canvi, la presa de decisions puntuals sobre despeses extraordinàries, que cal recordar que té un alt percentatge de participació masculina, ocupa poc temps i genera poc malestar quotidià. Bàsicament perquè es tracta d'una tasca que no té el caràcter sincrònic i quotidià de les anteriors, alhora que té un contingut simbòlic de més prestigi en la mesura que les seves conseqüències són més visibles socialment. És a dir, decidir

comprar un cotxe, un habitatge o anar de viatge té una repercussió social que no té el compte de resultats mensual d'una llar.

En definitiva, les dades analitzades confirmen el que Torns, Borràs i Carrasquer (2004) conclouen amb encert respecte al TDF: les dones no volen cedir i els homes no hi volen pensar. Certament, aquesta frase sembla que comença a perdre sentit entre les generacions més joves i amb més estudis. Però ho fa de manera lenta i en aquelles activitats més reconegudes i satisfactòries. Una qüestió que es fa clarament evident quan s'observa la distribució de les tasques de cura dels menors. Com s'observa en el gràfic 12, la participació dels pares es concentra en les tasques més disteses i lúdiques —el paradigma de les quals és banyar els nens/es al vespre—, mentre que la parti-

Gràfic 12.

Persones que fan tasques d'atenció i cura de menors de 16 anys, segons gènere (%)⁶

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

6. Cal tenir en compte que les respostes són relatives a tots els menors de setze anys, de manera que algunes tasques no tenen sentit en segons quines edats.

cipació de les mares destaca en aquelles tasques rutinàries que comporten un paper més autoritari.

Cal entendre que aquesta divisió del treball de cura no és ni casual ni natural —i, encara menys, pràctica en funció dels horaris laborals—, sinó que és el reflex de distintes obligacions i privilegis dins la llar, les quals són fruit d'un procés socialitzador diferencial per raó de gènere. Igualment passa amb la divisió sexual del TDF en general, que respon més al pes de les pautes socioculturals pròpies del model familiar *male breadwinner* que no pas a la situació laboral d'homes i dones. Aquest fet explica per què el TDF és una càrrega bàsicament femenina que condueix la majoria de dones adultes de la societat del benestar a viure sota un règim de doble presència. Si bé és difícil visibilitzar aquest règim atesa la dificultat de mesurar la seva dimensió sincrònica, és possible recomptar-ne les conseqüències en termes de benestar i temps. Però fins a quin punt les persones perceben la divisió sexual del treball subjacent i el malestar quotidià que entranya? Aquestes qüestions es tracten en l'apartat següent.

La percepció de les responsabilitats domèstiques i el seu impacte sobre el benestar quotidià

El PaD conté algunes preguntes sobre aspectes subjectius que permeten aproximar-se als imaginaris que les persones tenen entorn del TDF. Respecte a la percepció de la responsabilitat d'aquest treball, s'observen respostes que posen en contradicció el discurs i la pràctica d'alguns homes.

El cas és que mentre que la majoria d'homes (68%) considera que el TDF es una tasca a compartir entre els membres de la llar, només un 23% considera que ha de fer aquest treball. Una contradicció que únicament es pot explicar en els casos dels homes joves que no estan emancipats. Probablement, aquest col·lectiu respon la primera qüestió pensant en com ho plantejaran quan formin la seva pròpia llar i respon la segona pregunta pensant en la seva condició de fills actual. En la resta de casos, sobretot entre les generacions més joves amb estudis, aquesta contradicció posa de manifest la distància que separa el discurs de la pràctica quotidiana. Una distància que en bona

Taula 5.**Opinió/percepció de la responsabilitat del TDF, segons gènere**

		Sexe		Total
		Home	Dona	
Creus que s'ha de compartir el TDF entre els membres de la llar?	Sí	68,0%	61,3%	64,4%
	No	31,6%	38,0%	35,1%
	No ho sap	0,4%	0,7%	0,6%
	Total	100%	100%	100%
Consideres que has de fer el TDF? (Membre de la llar)	Sí	23,6%	49,8%	37,8%
	No	76,4%	50,2%	62,2%
	Total	100%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

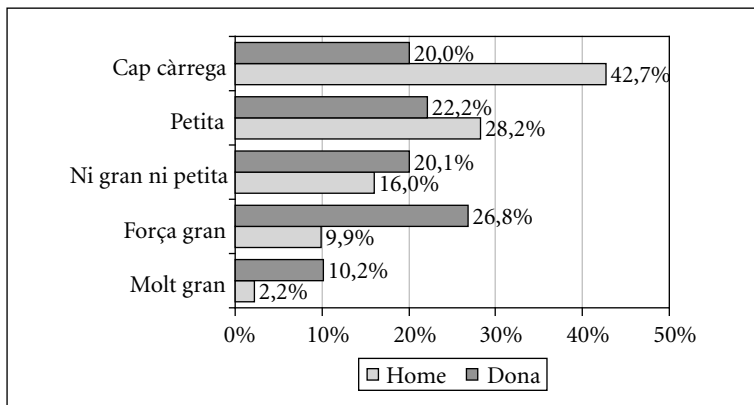
part s'explica per la força de les pautes socioculturals del model patriarcal del cap de família a l'hora d'organitzar el temps de la vida quotidiana. De manera que, malgrat que assumeixen i reproduïxen el discurs de la igualtat, a l'hora de la veritat la majoria d'homes prioritza el temps de TR per sobre del temps de TDF.

El discurs més coherent és el de les dones de generacions més grans sense estudis, en la mesura que són les que menys plantegen el TDF com una tasca a compartir entre els membres de la llar i les que més el consideren com una activitat que han de fer. Aquesta coherència entre el discurs i la pràctica quotidiana respon a una forta interiorització femenina del paper de mestressa de casa i una acceptació —ja sigui per resignació o per naturalització— del paper d'home guanyador de pa. Contràriament, les dones joves tenen una actitud més contradictòria, segurament per les mateixes raons esgrimides per al cas dels homes joves, a saber, la no emancipació. En canvi, en els trams d'edat següents disminueixen els plantejaments igualitaris i augmenta la consideració de la responsabilitat pròpia. En aquest sentit, cal destacar que en el tram central de l'edat adulta —entre trenta-cinc i quaranta-nou anys— perd força el discurs de la igualtat entre les dones. Aquest fet fa pensar en la influència que l'experiència de la maternitat exerceix sobre el manteniment de les pautes socioculturals pròpies del model familiar patriarcal.

Més enllà dels discursos, a partir de les dades del gràfic següent sobre la càrrega que suposa el TDF, es posa de manifest que les dones són les principals responsables d'aquest treball. Mentre que a un 57% dels homes aquest treball no els suposa cap càrrega, al 80% de les dones sí. Uns percentatges que, lògicament, augmenten per a ambdós sexes en el tram central de l'edat adulta si es té en compte que en aquest moment del cicle de vida se solen acumular les responsabilitats domèstiques i de cura. En canvi, la influència del nivell d'estudis té un sentit invers segons el gènere, de manera que els homes amb més estudis són els que més perceben la càrrega i les dones amb més nivell d'estudis les que menys. Una tendència que, en el cas de les dones, cal entendre per les millors condicions materials de vida i que, en el cas dels homes, cal interpretar com una major assumpció de la coresponsabilitat.

Gràfic 13.

Càrrega que suposa el TDF, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003.

Així doncs, malgrat que el percentatge de dones que considera que ha de fer el TDF sigui inferior al percentatge de dones que el planteja com una tasca a compartir, la contradicció entre el discurs i la pràctica és en sentit contrari a la dels homes: defensen el discurs de la igualtat, però la seva realitat quotidiana els porta a fer més que les seves parelles. Aquesta diferència de matís es reforça quan es tenen en compte les xifres

sobre la percepció del conflicte dins la llar pel repartiment del TDF. Si bé la majoria de població no considera el repartiment de tasques un punt de conflicte amb la parella, més dones (33%) que homes (28,5%) ho perceben així.

LA CONCILIACIÓ DELS TEMPS DE TREBALL

Analitzades les desigualtats socials relacionades amb l'ús del temps i la distribució del treball, l'objectiu d'aquest apartat és estudiar les problemàtiques de la població catalana entorn de l'organització quotidiana dels temps de treball, dit en altres paraules, les estratègies i dificultats de conciliació del temps de TR i del temps de TDF, dos aspectes que no són aliens a l'estructura social del context on tenen lloc.

D'entrada, es diferencien tres situacions familiars a l'hora d'analitzar les pràctiques i els imaginaris al voltant de la conciliació: persones sense càrregues de cura, persones amb càrregues de cura de menors i persones amb càrregues de cura d'adults dependents. El cas és que el volum, el contingut i les característiques del temps de TDF està vinculat a la presència o absència de responsabilitats de cura. És així que cal pensar que aquelles persones amb càrregues tindran una major dificultat per conciliar els temps que les persones sense càrregues.

A fi d'analitzar les estratègies i dificultats de conciliació, es fixa l'atenció en tres aspectes concrets: com es concilia, quines conseqüències té l'estratègia de conciliació i quina és la percepció d'aquestes dificultats. Les onades segona i tercera del PaD inclouen un conjunt de preguntes sobre aspectes objectius i subjectius que permeten tractar aquestes qüestions des d'una doble perspectiva: quines persones es veuen afectades per aquestes problemàtiques que influencien el benestar quotidià, i quins són els mecanismes que generen o reforcen aquestes problemàtiques. Per a això, s'adopta la perspectiva de gènere i es té en compte la categoria professional de les persones. Bàsicament perquè diferents estudis han evidenciat com el gènere és una variable clau per explicar aquestes problemàtiques, si bé la categoria professional ofereix una sèrie de matisos entre els mateixos col·lectius d'homes i dones que tenen a veure amb les condicions i expectatives laborals. A més, com que es tracta d'una qüestió relativa a la població ocupada, es considera més explicatiu el factor socioprofessional que el nivell d'estudis.

Sigui quina sigui la lectura que es faci de les dades, d'entrada és palès que les dones són les que concilien els temps de treball, mentre que els homes els consideren incompatibles. Així s'evidencia quan s'observen les dades sobre les persones ocupades amb càrregues de cura de menors.

Les estratègies de conciliació

Pel que fa a les estratègies de conciliació, a partir de la taula següent és possible deduir que el 74,7% d'homes considera incompatibles els horaris laborals amb els horaris escolars dels fills/es, davant el 57,7% de dones que opina el mateix. Al darrere d'aquestes xifres cal entendre que les persones que consideren compatibles aquests horaris porten a terme algun tipus d'estratègia de conciliació. Aleshores, es fa palès que les dones concilien més que els homes. I així es confirma quan s'observa que l'estratègia majoritària entre els homes passa per la parella pròpia, mentre que les dones recorren abans a un avi o una àvia.

Taula 6.

Estratègies de conciliació de l'horari laboral i l'horari escolar de fills/es, segons gènere

	Home	Dona
Horaris perfectament compatibles	25,3%	42,3%
Horaris incompatibles	74,7%	57,7%
Se n'ocupa la parella	59,9%	18,6%
Se n'ocupa un avi o una àvia	19,3%	29,6%
Se n'ocupa un altre familiar	5,2%	7,7%
Se n'ocupa una persona contractada	8,3%	13,6%
Servei d'acollida escolar	3,9%	8%
Activitats extraescolars a l'escola	5,2%	3,6%
Activitats extraescolars fora de l'escola	5,5%	4,1%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Aquestes estratègies varien sensiblement segons la categoria professional de les persones. Les diferències més grans es donen en les situacions extremes: d'una banda, els

homes directius són els que més compatibles consideren els horaris (31,4%), mentre que les dones directives són dels col·lectius que més incompatibles els consideren (25%). D'altra banda, entre els treballadors/es no qualificats es dona la situació inversa: els homes que es troben en aquesta situació són els que perceben una major incompatibilitat (7,9%), mentre que les dones són les que més compatibles consideren els horaris (52,5%). Aquestes tendències posen de relleu diverses qüestions.

En primer lloc, evidencien estratègies distintes entre directius i directives ateses les diferències en les condicions i exigències laborals de cada un d'aquests col·lectius: les dones disposen de menys flexibilitat alhora que se'ls exigeix més. En segon lloc, apunten la reproducció del model patriarcal en les estratègies de conciliació del personal treballador no qualificat: per als homes treballadors les responsabilitats familiars no són una prioritat, la qual cosa explica per què consideren incompatibles els horaris; contràriament, les dones treballadores interioritzen aquestes responsabilitats segons el rol de mestressa de casa, fins al punt que no perceben la dificultat de conciliació. Finalment, s'observa que com millor és la categoria professional més freqüent resulta que l'estratègia de conciliació passi per la parella, probablement per la influència del nivell d'estudis. L'excepció es troba en el cas dels homes directius, la qual cosa fa pensar que entre aquest col·lectiu també es tendeix a reproduir el model patriarcal. Més encara si es té en compte que, a diferència dels tècnics alts (els quals tenen estudis superiors sense excepció), el cos de directius inclou homes més grans i amb un nivell d'estudis més baix. Dos aspectes que, com s'ha vist en apartats anteriors, condicionen les responsabilitats i els imaginaris entorn del TDF.

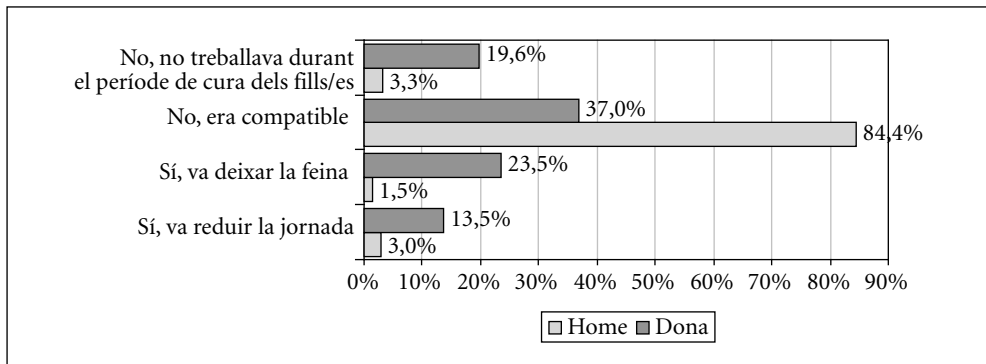
Com s'ha vist a la taula 6, les estratègies de conciliació menys freqüents són la contractació de personal, el servei d'acollida escolar, el recurs a altres familiars i les activitats extraescolars. Una estratègia, aquesta darrera, més citada pels homes que per les dones, la qual cosa fa pensar que les dones no la perceben com un recurs de conciliació, sinó com a activitats formatives i lúdiques per als seus fills i filles.

La idea que darrere la percepció de compatibilitat de les dones s'hi amaguen estratègies de conciliació es reforça quan s'analitzen les dades sobre els canvis fets en la vida laboral per poder atendre els fills/es. D'entrada, s'observa que els percentatges de resposta

varien quan es pregunta directament pels canvis de feina: les dones consideren majoritàriament que la vida laboral no és compatible amb la cura de les criatures, mentre que els homes consideren majoritàriament que sí que és compatible. Com s'observa en el gràfic següent, pel que fa als canvis concrets de les dones —els homes pràcticament no fan canvis—, opten abans per abandonar la feina que per reduir la jornada. I, entre aquestes darreres, el més habitual és reduir temporalment l'horari laboral.

Gràfic 14.

Canvis en la vida laboral per ocupar-se dels fills/es, segons gènere

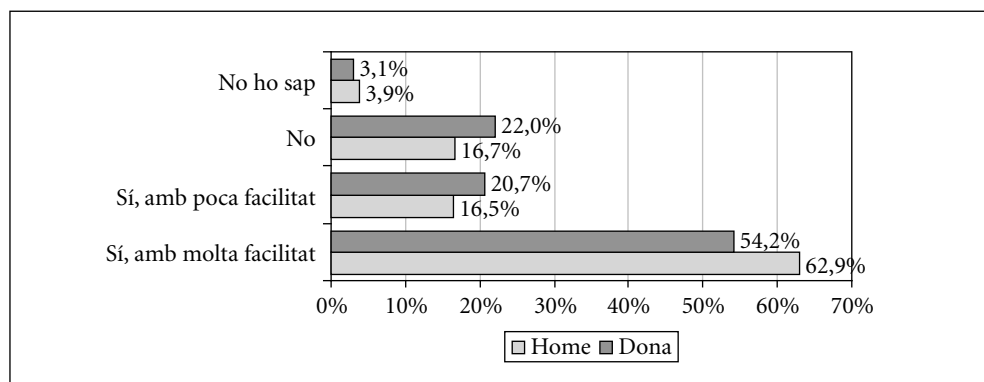

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

Malgrat que les principals protagonistes de la conciliació són les dones, aquestes gaudeixen de menys possibilitats per fer canvis puntuals a la feina a fi d'atendre responsabilitats familiars. Aquest fet es dona, sobretot, entre les ocupades en categories professionals més baixes, que solen tenir els llocs de treball més precaris atesa la segregació horitzontal del mercat laboral. Tanmateix, també cal tenir present que la conciliació dels temps de treball no és cosa d'un dia excepcional, sinó que es tracta d'una necessitat quotidiana i sincrònica que no es pot solucionar puntualment en dies i hores concretes. La percepció de la conciliació com una qüestió puntual és habitual entre els homes. Aquests no acostumen a assumir la càrrega quotidiana que comporta la cura de les persones perquè els suposaria renunciar a l'absoluta disponibilitat laboral que caracteritza la trajectòria masculina durant l'edat adulta.

Gràfic 15.

Possibilitat de fer canvis puntuals a la feina per responsabilitats familiars, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

En el cas de la cura d'adults dependents, el percentatge de persones que fa canvis en la jornada laboral per atendre les responsabilitats familiars és mínim en ambdós gèneres —amb una lleugera superioritat en el cas de les dones. Les raons d'aquest fet cal atribuir-les a les diferències existents entre el temps de cura de les criatures i el temps de cura dels adults dependents, bàsicament perquè aquest darrer és molt més rígid i incert que el primer. Dues característiques que el converteixen en un temps difícil de conciliar amb el temps de TR. Més encara en un context com el de la societat catalana i espanyola, amb una forta tradició cultural familiarista i un Estat del benestar dèbil en comparació amb els països nòrdics.

Finalment, cal fer notar que en la majoria dels casos els adults viuen en la mateixa llar que la persona cuidadora, per bé que les dones són les que més freqüentment atenen adults que viuen fora de la seva llar (situació que probablement dificulta l'estratègia de conciliació dels temps). A més, sembla necessari considerar la possibilitat que alguns dels homes que diuen ocupar-se dels adults que viuen a la seva llar no en siguin els principals cuidadors. Serien aquells casos en què la màxima responsabilitat de la cura

recau en la dona, però que, pel simple fet de tenir la persona dependent dins la llar, l'home també percep com a pròpia.

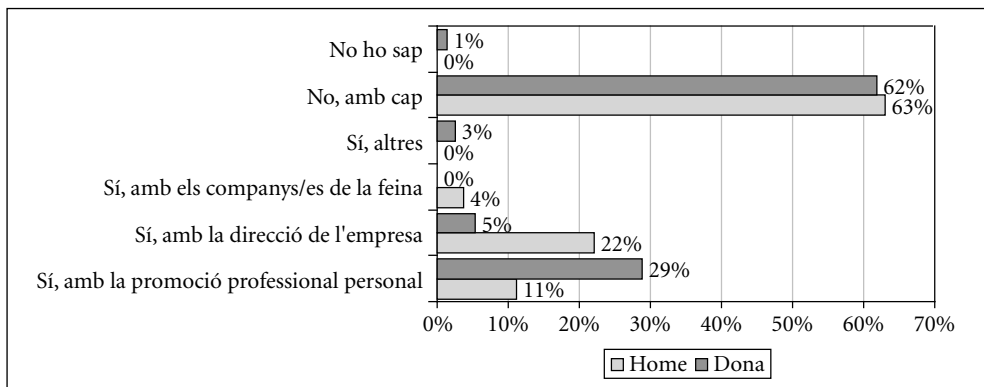
Les conseqüències de les estratègies de conciliació

Lògicament, si les estratègies de conciliació són principalment femenines, no és res estrany que les dones siguin el col·lectiu que més en pateix les conseqüències que comporten a l'esfera laboral i personal. En termes laborals, tenir cura dels fills/es ha dificultat millorar la situació laboral de l'11% dels homes i del 38% de les dones. Una qüestió que afecta, sobretot, les categories professionals altes, perquè són les que tenen més expectatives i projecció de millora laboral. A partir de les xifres del gràfic següent sobre les repercussions negatives que implica el canvi laboral, s'observa que les dones tenen més problemes amb la promoció professional personal, mentre que els homes s'enfronten amb la direcció de l'empresa.

Aquestes diferències en les repercussions negatives entre homes i dones tenen a veure amb les desigualtats de gènere que persisteixen dins del mercat laboral, més especifi-

Gràfic 16.

Repercussions negatives a la feina del canvi en la vida laboral, segons gènere

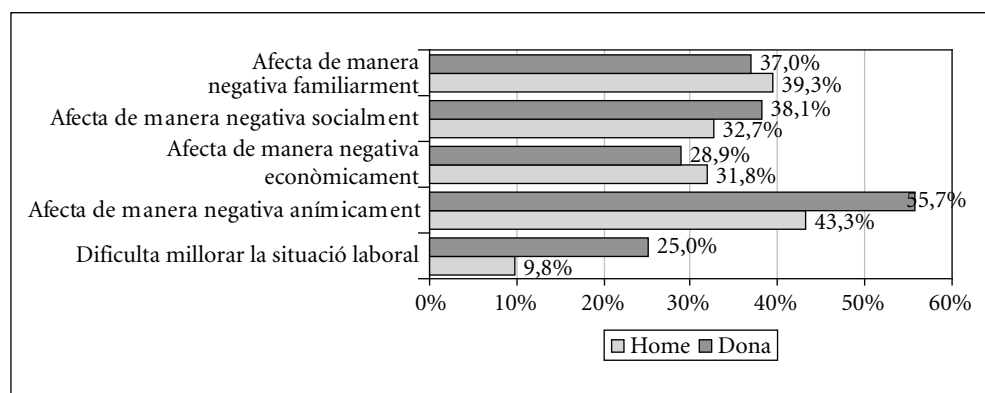
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

cament amb la segregació ocupacional vertical o l'anomenat sostre de vidre. És prou sabut que aquesta discriminació indirecta afecta una minoria de dones —les tècniques altes i mitjanes— i té a veure amb una cultura empresarial jeràrquica i masculina que els dificulta la promoció laboral i els exigeix més que als homes. En efecte, les responsabilitats familiars suposen una penalització més gran per a les dones en la mesura que es manté l'imaginari que els atribueix el rol de mestresses de casa. D'aquesta manera, quan una dona fa canvis en la seva vida laboral per atendre responsabilitats familiars, s'entén que prioritza aquestes per sobre de la carrera laboral i és probable que vegi obstaculitzada la seva promoció professional. A diferència d'aquesta discriminació indirecta, les repercussions negatives per als homes es concentren en la direcció de l'empresa i, per tant, són més visibles i fàcils de resoldre.

En la mateixa línia, els canvis en la vida laboral suposen per a la majoria de dones (83%) una renúncia a part dels ingressos, en contrast amb el 39,9% dels homes que hi renuncien. El rerefons d'aquestes diferències no és cap altre que la discriminació salarial per raó de gènere. Una discriminació que sovint es posa en dubte, però que persisteix de manera indirecta en situacions com aquesta.

Gràfic 17.

Repercussions negatives de la cura d'adults dependents, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Altrament, les conseqüències que comporta la cura d'adults dependents tenen un impacte més personal que professional (gràfic 17). Novament, aquest impacte és superior en les dones que en els homes, si bé ambdós gèneres segueixen les mateixes tendències. La principal repercussió és en l'àmbit anímic, atès el caràcter de la cura dels adults, que acostuma a generar un gran desgast personal. En segon lloc, apareixen les repercussions negatives en l'àmbit familiar, que en el cas de les dones mantenen la mateixa consideració que els efectes en l'àmbit social —els homes els citen menys. Finalment, al voltant d'un 30% de les persones cuidadores també es fa ressò de les repercussions en l'àmbit econòmic.

Aquestes dades posen de relleu el malestar quotidià que genera la cura dels adults dependents, sobretot personalment, perquè es tracta d'un treball que absorbeix temps diacrònicament i sincrònicament, és a dir, que requereix moltes hores de dedicació i té com a conseqüència que quan no s'hi és present és molt difícil desconnectar-se'n. Respecte al volum d'hores que comporta la cura, cal dir que prop del 40% de les persones hi dedica més de quaranta hores a la setmana, una xifra que és lleugerament superior en el cas de les dones.

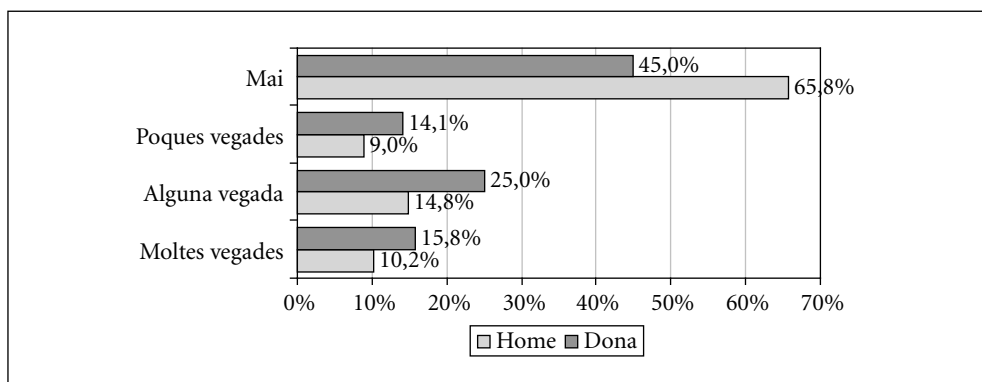
La percepció de les dificultats de conciliació

Finalment, és interessant analitzar aquelles preguntes que cerquen qüestions més subjectives per aprofundir en el coneixement dels imaginaris i valors subjacents a les estratègies de conciliació. Uns imaginaris i valors que tenen molt a veure amb el gènere. En aquest cas, es tracta de qüestions dirigides a totes les persones ocupades en general, independentment de la presència o absència de càrregues de cura.

En primer lloc, cal destacar que la majoria de dones perceben alguna dificultat per compaginar les responsabilitats domèstiques i familiars amb la vida laboral, a diferència de la majoria d'homes, que no perceben cap dificultat (gràfic 18). Unes dades que no fan sinó reforçar que la conciliació és cosa de dones, alhora que reforcen la idea que la manca de dificultat entre els homes s'explica perquè no assumeixen com a pròpies les responsabilitats domèstiques. Per tant, l'absència de dificultats en el cas dels homes no

Gràfic 18.

Dificultats per compaginar les responsabilitats domèstiques i familiars amb la vida laboral, segons gènere

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

respon a una major capacitat de gestió del temps, sinó a una disponibilitat absoluta per al TR. Aquest fet, en termes de conciliació, no té cap cost, ja que es renuncia a aquesta opció —sobretot en les categories professionals més baixes, que és on més pes sembla que té el model del cap de família.

Les diferències persisteixen quan es pregunta pels motius concrets de les dificultats, de manera que a través de les respostes es posen de relleu diferents prioritats entre homes i dones, que són fruit del procés socialitzador diferencial per raó de gènere.

Així, en el cas dels homes, s'observa com novament es recorre a l'argument de la incompatibilitat d'horaris, a partir del qual és possible justificar la prioritització del TR per sobre del TDF. Contràriament, la raó més citada per les dones és la manca de temps; per elles no es renuncia a conciliar per impossibilitat, sinó que es concilia. El fet és que aquesta conciliació és a costa del temps de lliure disposició personal que, en el cas dels homes, queda preservat des del moment que es considera incompatible la conciliació dels temps de treball. Tanmateix, cal fer notar que la segona raó entre les dones és la incompatibilitat i, entre els homes, la manca de temps.

Taula 7.

Motiu de les dificultats per compaginar responsabilitats domèstiques i familiars amb la vida laboral, segons gènere

	Sexe de l'entrevistat/da	
	Home	Dona
Perquè no té temps: per l'horari laboral que té (moltes hores)	39,2%	37,7%
Perquè està cansat/da (a conseqüència del ritme del dia a dia)	3,1%	3,3%
Perquè té problemes a la feina que li provoquen malestar amb la família	0,7%	--
Perquè considera que té massa responsabilitats, que no pot «donar cap a tot»	1,4%	2,0%
Per incompatibilitat d'horaris	43,4%	32,8%
Perquè no pot fer tota la feina sol/a, ha de contractar algú de fora o ha de comptar amb l'ajut dels avis	1,0%	2,0%
Perquè té dificultats per acompanyar els fills o familiars malalts al metge quan ho necessiten en moment puntuals	4,2%	7,8%
Problemes relacionats amb els fills/es: perquè ha de deixar de fer coses per tenir cura dels nens/es	6,3%	9,3%
Problemes relacionats amb el fet de tenir una persona gran o malalta a casa o haver-la d'atendre	0,7%	4,6%
Per motius de salut	--	0,7%
Total	100,0%	100,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2004.

És interessant subratllar els baixos percentatges de problemes en moments puntuals i per excés de responsabilitats. D'una banda, es confirma que la conciliació no es cosa d'un sol dia, sinó que es tracta d'una problemàtica quotidiana. D'altra banda, la manca de queixa per tenir massa responsabilitats posa de manifest que s'accepten les responsabilitats actuals, ja sigui per naturalització o per resignació. Finalment, cal destacar el percentatge més elevat de dones que argumenten raons relacionades amb la cura de terceres persones respecte al percentatge d'homes. Una diferència que no fa sinó reflectir les diferents maneres de viure i pensar la vida quotidiana, on les dones es mostren més accessibles i preocupades per la resta de membres de la llar-família que els homes, bàsicament perquè el rol tradicional de mestressa de casa així ho marca.

ELS TEMPS DE TREBALL I EL CICLE DE VIDA

Al llarg del capítol s'ha posat de relleu la influència del cicle de vida a l'hora d'analitzar els usos del temps de la població catalana. Aquest apartat aprofundeix sobre l'efecte del cicle de vida, entès com la seqüència ideal d'esdeveniments que els individus esperen experimentar i de posicions socials que esperen ocupar a mesura que avança la vida. Aquest conjunt d'etapes, socialment previstes i estipulades, varia segons el gènere i la generació fins al punt que condicionen la distribució del temps i el treball.

Concretament, l'objectiu principal d'aquest apartat és explorar l'impacte que alguns canvis en el cicle de vida generen sobre l'organització quotidiana del temps. Per a això, es parteix de la idea que els continguts, les significacions i les responsabilitats articulades entorn del temps són elements que no es poden desvincular de les normes, les expectatives i els estatus socials atribuïts a les diferents etapes del cicle de vida, a saber, infantesa, adolescència, joventut, vida adulta i vellesa. En aquest sentit, cal entendre que tant les transicions d'una fase a l'altra com els fets específics que tenen lloc en certs moments de la vida d'una persona poden afectar l'organització dels temps i les relacions socials que s'estableixen al seu voltant.

El caràcter longitudinal de tota enquesta panel converteix aquest instrument de recollida de dades en una excel·lent font d'informació per a l'estudi del cicle de vida. En el cas que ocupa aquest informe, la presència de qüestions relacionades amb el temps en totes les onades del PaD existents fins al moment permet explorar l'impacte de determinades transicions vitals sobre els usos del temps. Les transicions objecte d'estudi tenen a veure amb el treball per tal de seguir la perspectiva d'anàlisi proposada en aquest informe. Específicament, s'analitzen els canvis que comporten les entrades i sortides del mercat de treball —emancipació i jubilació—, així com l'aparició del treball de cura —naixement de criatures i aparició de la cura d'adults dependents.

Abans de presentar les dades sobre cada una d'aquestes quatre transicions, és necessari fer un parell d'apunts metodològics. En primer lloc, cal tenir present que el percentatge de població que durant els primers quatre anys del PaD ha protagonitzat algun d'aquests canvis no és gaire elevat, fet que ens obliga a ser prudents amb els resultats

de l'anàlisi longitudinal. Però malgrat els dèficits de representativitat, és possible llegir els resultats obtinguts en termes de tendències. En segon lloc, cal dir que la transició més explorada és el naixement d'un fill/a, un fet que no respon a una opció de l'analista sinó que està en funció de les dades disponibles. Com és sabut, les variables del PaD es divideixen entre troncal i cíclics, la qual cosa significa que hi ha qüestions entorn del temps que no estan disponibles en totes les onades. D'aquesta manera, el potencial del PaD per a l'anàlisi longitudinal sobre el cicle de vida i els usos del temps augmentarà amb cada onada successiva.

Emancipació, jubilació i temps de treball domèstic i familiar

L'emancipació i la jubilació són dues transicions del cicle de vida que tenen a veure amb el treball. D'una banda, si s'entén per emancipació la formació de la llar pròpia i l'autonomia econòmica, cal pensar que aquesta transició comporta un augment del temps de TDF i TR. D'altra banda, la jubilació representa la sortida definitiva del mercat de treball i, per tant, la desaparició del temps de TR i l'augment del temps lliure de constrenyiment laboral. Què passa amb els temps de treball d'aquelles persones que durant les tres primeres onades del PaD s'han emancipat o jubilat?

Pel que fa a les persones emancipades, s'ha considerat el cas d'aquelles que han passat d'ocupar la posició de fills/es a la primera onada del PaD a ser membres de referència d'una nova llar a la tercera onada del PaD. L'opció de cenyir-se al criteri de la formació d'una llar pròpia es justifica per la tendència actual d'allargar la sortida de la llar d'origen malgrat tenir independència econòmica (Miret, 2005). De fet, la majoria de persones que han format una llar pròpia durant les tres primeres onades del PaD eren actives laboralment abans de l'emancipació. Val a dir que es tracta d'una tendència més freqüent entre els homes i, per tant, que posa de manifest el retard de l'emancipació masculina.

En qualsevol cas, s'observa que el temps de treball d'aquestes persones augmenta en el moment que s'emancipen, tant pel que fa al TR com pel que fa al TDF: pràcticament la totalitat de persones emancipades durant aquest període treballa a jornada completa, si bé cal tenir en compte el percentatge de dones que ho fa a temps parcial, una situació

inexistent entre els homes. Contràriament, el temps de dedicació al TDF creix més entre les dones; de fet, la seva dedicació abans de l'emancipació ja era superior a la dels homes (taula 8). Aquesta major col·laboració de les filles en les tasques domèstiques no és gens banal, ja que condiciona l'actitud davant del TDF una vegada es forma una llar pròpia: la dedicació de les dones emancipades al TDF durant els dies laborables augmenta en participació i intensitat; en canvi, els homes només incrementen lleugerament la seva participació.

Taula 8.

Hores de TDF els dies laborables, segons emancipació i gènere

	Hores / dies laborables	No emancipat/da 1a onada 2001-2002	Emancipat/da 3a onada 2004
Home	Cap	31,6%	20,7%
	D'1 a 10h	68,4%	79,3%
	Total home	100%	100%
Dona	Cap	13,3%	--
	D'1 a 10h	86,7%	85%
	D'11 a 20h	--	10%
	De 21 a 30h	--	2,5%
	De 31 a 35h	--	--
	De 36 a 40h	--	2,5%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

El canvi més notori respecte als homes es dona al cap de setmana, quan la participació masculina supera la femenina. De fet, cal fer notar que aquesta diferència suposa un canvi de comportament dels homes emancipats respecte a la seva situació anterior i el manteniment del comportament femení amb independència de l'emancipació. No es pot dir el mateix de la quantitat d'hores dedicades al TDF perquè aquestes augmenten per a ambdós gèneres.

La diferència entre els comportaments d'homes i dones emancipats els caps de setmana es pot explicar per la tendència dels primers a acumular el TDF durant els dies festius, atesa la centralitat que té per a ells el temps de TR durant els dies laborables. Un temps

Taula 9.**Hores de TDF els caps de setmana, segons emancipació i gènere**

	Hores / cap de setmana	No emancipat/da 1a onada 2001-2002	Emancipat/da 3a onada 2004
Home	Cap	42,1%	3,7%
	D'1 a 5h	57,9%	81,5%
	De 6 a 10h		14,8%
	Total home	100%	100%
Dona	Cap	13,3%	12,8%
	D'1 a 5h	83,3%	64,1%
	De 6 a 10h	3,3%	17,9%
	D'11 a 15h	--	2,6%
	De 16 a 20h	--	2,6%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

que cal recordar que és diacrònic i lineal, dues característiques que els homes també aplicarien al TDF malgrat tractar-se d'un temps sincrònic i quotidià. En canvi, les dones semblen més habituades a assumir la responsabilitat quotidiana de les tasques domèstiques en comptes d'acumular el TDF en els caps de setmana. Aquest és un hàbit adquirit durant el procés de socialització.

Pel que fa a la jubilació, cal preguntar-se com la sortida definitiva del mercat laboral afecta l'organització del temps de la vida quotidiana, sobretot en relació amb el TDF. Bàsicament, perquè suposa la desaparició de la jornada laboral, eix central al voltant del qual s'ha organitzat la quotidianitat al llarg dels anys viscuts, principalment en el cas dels homes. En efecte, la jubilació té un impacte més gran en els homes que en les dones: per als primers, la retirada del mercat de treball suposa un augment de la participació en el TDF, mentre que per a les segones aquest canvi comporta una major dedicació en hores. Així doncs, entre les persones jubilades no s'igualen els percentatges de participació i dedicació al TDF, bo i que es troben en una mateixa situació i comparteixen una mateixa trajectòria laboral. La raó d'aquestes diferències cal cercar-la en la situació de doble presència que viu la dona ocupada davant de la disponibilitat absoluta per al TR de l'home ocupat.

Taula 10.

Hores de TDF els dies laborables, segons jubilació i gènere

	Hores / dies laborables	Ocupat/da 1a onada 2001-2002	Jubilat/da 3a onada 2004
Home	Cap	38,5%	16,7%
	D'1 a 10h	53,8%	58,3%
	D'11 a 20h	--	25%
	De 21 a 30h	7,7%	--
	De 31 a 35h	--	--
	De 36 a 40h	--	--
	Total home	100%	100%
Dona	Cap	--	--
	D'1 a 10h	12,5%	--
	D'11 a 20h	12,5%	33,3%
	De 21 a 30h	68,8%	60%
	De 31 a 35h	--	--
	De 36 a 40h	6,3%	6,7%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002 i tercera onada, 2004.

Respecte al cap de setmana, pot sorprendre comprovar que augmenta la participació d'ambdós gèneres en el TDF si es compara amb la situació anterior de persones ocupades. Aquest fenomen es pot explicar per la manca de sentit que per a les persones jubilades té la divisió social dels dies segons laborables i no laborables, així com l'increment de la importància de la dimensió quotidiana de les tasques domèstiques. A més, durant el cap de setmana, la dedicació d'homes i dones s'igualava més que durant la setmana. Tal vegada seria necessari saber què entenen els entrevistats per TDF, ja que probablement activitats pròpiament masculines com la jardineria o el bricolatge es fan els caps de setmana.

L'aparició del treball de cura i els usos del temps

Diverses veus especialitzades han posat de relleu que el TDF esdevé una càrrega dura i rígida quan inclou tasques de cura de les persones dependents (Torns i Moreno, 2005).

Què passa amb els usos del temps quan apareix el treball de cura, sigui pel naixement del primer fill/a o per la dependència d'un adult?

A partir de la taula següent s'observa que el naixement del fill/a afecta més el temps de TR de les dones que el dels homes: mentre que en les mares disminueix el percentatge de treball a jornada completa i augmenta el percentatge de treball a temps parcial, en el cas dels homes s'observa un lleuger increment del temps complet i el manteniment de l'absència masculina en el temps parcial.

Taula 11.

Tipus de jornada laboral abans i després del naixement del primer fill/a, segons gènere

		Sense fills/es 1a onada 2001-2002	Amb fills/es 4a onada 2005
Home	Treballa a jornada completa	83,3%	89,5%
	Treballa a temps parcial	--	2,6%
	Altres	16,7%	7,9%
	Total home	100%	100%
Dona	Treballa a jornada completa	81,1%	50%
	Treballa a temps parcial	2,7%	31,6%
	Altres	16,2%	18,4%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002 i quarta onada, 2005.

Al rerefons d'aquestes dades cal llegir-hi el pes de les pautes socioculturals del model familiar patriarcal que atribueixen a la dona la màxima responsabilitat de la cura de les criatures. Malgrat que aquest imaginari cada vegada es correspon menys a la realitat de les generacions més joves —ja s'ha fet esment de l'augment de les parelles de doble ingrés—, perdura la seva influència a l'hora de prendre decisions sobre les sortides del mercat laboral i les reduccions de jornada segons el gènere.

Més enllà del cicle de vida, també cal recordar les diferències generacionals respecte al model d'abandonament del mercat de treball comentades en apartats anteriors. La

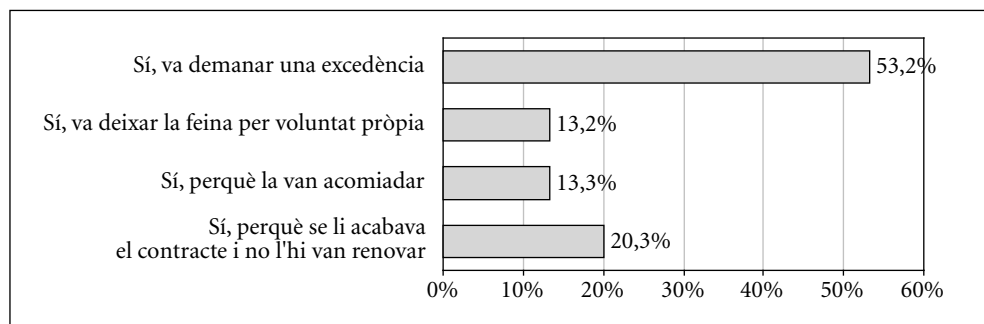
majoria de dones joves que deixa la feina al tenir un fill/a demana una excedència, és a dir, viu la maternitat com un parèntesi laboral. En contrast, per a les mares d'aquestes dones el més habitual era abandonar definitivament el mercat laboral amb l'arribada de la maternitat, una opció que només comparteixen el 13% de dones joves. És cert, però, que cal matisar que no totes les dones joves tenen accés a l'opció de l'excedència laboral, ja que només les més privilegiades s'ho poden permetre: un 33% de les dones deixa la feina perquè l'acomiadin o perquè no li renoven el contracte.

La idea del parèntesi laboral de la maternitat es reforça en analitzar la situació laboral d'aquestes dones mesos després d'haver tingut la criatura i d'haver abandonat el mercat laboral (taula 12). La majoria treballa a jornada completa al cap d'un any, alhora que també augmenten els percentatges de temps parcial i de mestresses de casa. Aquest retorn al mercat laboral es confirma amb les dades del segon any, on segueixen augmentant les xifres de temps complet i segueixen disminuint les xifres de temps parcial i de mestresses de casa. Tot plegat fa pensar que el temps parcial es viu com una transició per incorporar-se, de nou, al mercat de treball.

Certament, la reincorporació laboral de les dones joves després de la maternitat és un dels trets més definitoris d'aquesta generació si es compara amb la generació de les

Gràfic 19.

Raó per la qual en els darrers 12 mesos ha coincidit tenir un fill/a amb deixar la feina (Dones)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003.

Taula 12.**Situació laboral de les dones després del naixement del primer fill/a**

	Al cap d'un any	Al cap de dos anys
Treballa a jornada completa	53,3%	69,2%
Treballa a temps parcial	26,7%	7,7%
És mestressa de casa / s'ocupa de tasques de la llar	20%	15,4%
Treballa a jornada completa però està de baixa	--	7,7%
Total	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Tercera onada, 2003, i quarta onada, 2005.

seves mares. Però no és menys cert que cal tenir en compte les conseqüències que, a llarg termini, l'excedència per maternitat pot tenir sobre l'organització dels temps de treball. És probable que durant el període d'excedència s'estableixin unes pautes de comportament i uns hàbits temporals dins la llar que tinguin la dona com a principal figura de referència. Aquest fet pot condicionar els usos del temps dels membres de la llar en el futur, en la mesura que el retorn laboral de la dona no assegura el canvi de pautes i hàbits establerts durant els primers mesos de la nova situació familiar, amb presència femenina i absència masculina.

En canvi, les característiques de la cura d'un adult dependent dificulten la sortida esporàdica del mercat de treball, bàsicament perquè a diferència de les criatures no es coneix l'horitzó temporal de la dependència: la dependència d'una criatura disminueix amb el temps, la dependència d'un adult tendeix a augmentar i a allargar-se. La incertesa temporal d'aquest tipus de cura dificulta la planificació dels temps, ja que s'acostuma a imposar la rigidesa del temps de cura. Una rigidesa que assumeixen principalment les dones, tal com s'observa en la taula 13.

En efecte, l'aparició de la cura d'adults durant les tres primeres onades del PaD no ha influenciat la situació laboral dels homes però sí la de les dones, per a qui augmenta la inactivitat. A partir d'aquestes dades, sembla possible apuntar que l'aparició de la cura d'adults accentua la distinció dels rols tradicionals de gènere entre les persones ocupades: el treball de cura no té cap cost laboral per als homes, però comporta una renúncia laboral per a les dones. De fet, el 62% de persones que han esdevingut cui-

Taula 13.

Situació laboral, segons absència/presència de cura d'adults i gènere

		Sense cura d'adults 2a onada 2003	Amb cura d'adults 3a onada 2004
Home	Treballa a jornada completa	100%	100%
	Altres	--	--
	Total home	100%	100%
Dona	Treballa a jornada completa	66,7%	56%
	Treballa a temps parcial	20,8%	8%
	És mestressa de casa / s'ocupa de les tasques de la llar	8,3%	24%
	Altres	4,2%	12%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Segona onada, 2003, i tercera onada, 2004.

dadores al llarg d'aquests anys són dones. A més, en la mesura que els homes no veuen afectada la seva situació laboral, cal pensar que del 38% restant d'homes cuidadors no tots són el principal referent de la cura. En cas contrari, els percentatges sobre ocupació masculina es veurien modificats igual que els de les dones que han esdevingut cuidadores a la tercera onada del PaD.

Les dades sobre aspectes subjectius mostren que el naixement d'una criatura suposa més dificultats de conciliació dels temps de treball, un increment del conflicte dins la parella i una major percepció de la càrrega que comporta el TDF. Com s'observa en la taula 14, entre les persones que durant les tres primeres onades del PaD han vist néixer el seu primer fill/a, el repartiment del TDF esdevé més conflictiu dins la parella. El cas és que si abans de la maternitat i la paternitat la majoria de parelles no percebia aquest conflicte, la qual cosa no vol dir que no existís, l'arribada dels fills/es el fa emergir en la meitat de la població —un percentatge una mica més elevat en el cas de les dones.

Les dades sobre el grau de satisfacció amb l'aportació de la parella al TDF donen pistes sobre quina és l'arrel del conflicte. A partir de la taula 15, s'observa que amb l'aparició de les criatures la satisfacció de les dones amb la seva parella disminueix, en contrast amb la satisfacció dels homes, que augmenta. En aquest sentit, sembla possible apuntar

Taula 14.

El repartiment de tasques és un punt de conflicte amb la parella, segons cicle de vida i gènere

		Sense fills/es 1a onada 2001-2002	Amb fills/es 3a onada 2004
Home	Sí, sovint	--	--
	Sí, alguna vegada	13%	40%
	No, mai	87%	60%
	Total home	100%	100%
Dona	Sí, sovint	12,5%	9,7%
	Sí, alguna vegada	18,8%	41,9%
	No, mai	68,8%	48,4%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

que la maternitat i la paternitat poden accentuar la divisió sexual del treball dins la llar. Altrament, també s'observa que amb les criatures disminueix el percentatge de dones descontentes amb l'aportació de la parella, la qual cosa fa pensar en una major implicació masculina al TDF quan apareix el treball de cura. Tal vegada seria interessant veure en què consisteix aquesta major implicació perquè, a jutjar per les dades sobre el contingut del TDF analitzades en apartats anteriors, sembla possible plantejar que es limita a aquelles tasques més reconegudes i agradables, com ara banyar les criatures o jugar amb elles.

Individualment, el naixement del primer fill/a comporta problemes de compaginació de les responsabilitats laborals i familiars a la majoria de la població (un 67% davant del 37% que considerava problemàtica aquesta qüestió abans de tenir criatures). Ara bé, cal subratllar que aquest increment és superior, tant en quantitat com en intensitat, en el cas de les dones. Així es constata quan s'analitzen les dades sobre la càrrega que suposa el TDF: abans del naixement la majoria de persones considerava que el TDF implicava algun tipus de càrrega, però amb les criatures creix aquest percentatge fins al punt que pràcticament tota la població percep algun tipus de càrrega. I, en el cas de les dones, n'augmenta la intensitat.

Taula 15.

Satisfacció amb l'aportació de la parella al TDF, segons cicle de vida i gènere

		Sense fills/es 1a onada 2001-2002	Amb fills/es 3a onada 2004
Home	Molt content	52%	68%
	Content	40%	16%
	Ni content ni descontent	8%	16%
	Descontent	--	--
	Total home	100%	100%
Dona	Molt contenta	41,9%	30%
	Contenta	32,3%	60%
	Ni contenta ni descontenta	6,5%	6,7%
	Descontenta	19,4%	3,3%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

Taula 16.

Càrrega que suposa el TDF, segons cicle de vida i gènere

		Sense fills/es 1a onada 2001-2002	Amb fills/es 3a onada 2004
Home	Molt gran	--	--
	Força gran	8,6%	26,9%
	Ni gran ni petita	5,7%	34,6%
	Petita	28,6%	30,8%
	Cap càrrega	57,1%	7,7%
	Total home	100%	100%
Dona	Molt gran	17,9%	31,45
	Força gran	30,8%	45,7%
	Ni gran ni petita	2,6%	11,4%
	Petita	23,1%	2,9%
	Cap càrrega	25,6%	8,6%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

Paradoxalment, s'observa que el percentatge d'homes amb fills/es que considera que el TDF no li suposa cap càrrega és lleugerament inferior al de les dones. A l'hora d'analitzar aquestes dades cal tenir present la tendència masculina a sobrevalorar la participació i els costos del TDF i la tendència femenina a menysvalorar aquests aspectes. Tendències que s'expliquen per la naturalització de les responsabilitats familiars en el cas de les dones, educades per gestionar aquestes qüestions. En canvi, els homes, educats per assumir les responsabilitats laborals de manera unidimensional, no tindrien aquesta capacitat de gestió i, per tant, el TDF també esdevindria més fàcilment una càrrega problemàtica.

Les dades sobre les hores dedicades al TDF confirmen la sobrevaloració masculina. Quan es busca constatar l'augment de la percepció de la càrrega a través de la dimensió horària del TDF, s'observa que les criatures comporten un increment d'hores més gran per a les dones que per als homes. És més, les hores masculines es mantenen pràcticament igual, mentre que entre les dones disminueix el percentatge de cap i augmenten els trams de més hores.

Taula 17.

Hores de TDF setmanals els dies laborables, segons cicle de vida i gènere

	Hores/ dies laborables	Sense fills/es 1a onada 2001-2002	Amb fills/es 3a onada 2004
Home	Cap	11,4%	11,5%
	D'1 a 10h	82,9%	80,8%
	D'11 a 20h	5,7%	7,7%
	De 21 a 30h	--	--
	De 31 a 35h	--	--
	De 36 a 40h	--	--
	Total home	100%	100%
Dona	Cap	8,1%	2,9%
	D'1 a 10h	70,3%	51,4%
	D'11 a 20h	13,5%	25,7%
	De 21 a 30h	5,45	17,15
	De 31 a 35h	--	--
	De 36 a 40h	2,7%	2,9%
	Total dona	100%	100%

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002, i tercera onada, 2004.

Durant el cap de setmana es reproduïxen aquestes tendències, si bé cal matisar dos models diferenciats en el cas dels homes. En primer lloc, cal parlar d'aquells homes per a qui el naixement dels fills/es suposa la desaparició del TDF durant els dies festius. Un fet que es podria relacionar amb l'actitud de «fugida» exposat en apartats anteriors i que suposaria un cert retorn al paper de cap de família durant el cap de setmana. En segon lloc, el cas d'aquells homes per a qui els fills/es suposen un augment de la participació i dedicació al TDF durant el cap de setmana, un cas més freqüent que segurament es correspon als homes joves amb més nivell d'estudis. En qualsevol cas, per afinar en l'explicació d'aquestes tendències caldria conèixer què entén cada entrevistat per TDF, sobretot en comparació amb les dones, ja que és possible que un home tingui en compte les hores que mira la televisió amb el fill/a i que una dona no comptabilitzi les hores que planxa quan la criatura dorm. Novament, doncs, les formes de viure i pensar la vida quotidiana esdevenen un factor que cal tenir en compte. Aquestes formes no són fruit de la casualitat o la naturalesa, sinó que tenen a veure amb les relacions de poder existents en la societat contemporània.

CONCLUSIONS

Els usos del temps són un bon indicador de les desigualtats socials, més encara quan s'analitza la relació del temps amb el treball. Tot i que sovint s'ha limitat l'ús d'aquest indicador a l'estudi de les desigualtats de gènere, el seu valor heurístic és molt més ampli. Bàsicament, perquè permet aprofundir i matisar en els trets diferenciadors a partir dels quals s'observa que no tots els homes i les dones es troben en la mateixa situació social ni tenen les mateixes oportunitats d'accés i d'ús dels temps socials. Com s'ha vist al llarg de l'informe, les dades del PaD són una bona font d'informació per analitzar aquestes qüestions. Amb els resultats obtinguts és possible apuntar una sèrie de qüestions a tall de conclusió.

D'entrada es constata que el rostre del temps de TR continua sent, principalment, masculí, mentre que el rostre del TDF continua sent, principalment, femení. Això no treu que, efectivament, cada vegada hi hagi més parelles de doble ingrés, és a dir, aquelles en què l'home i la dona són presents al mercat laboral, si bé rarament aquestes

parelles estan formades per dues jornades completes. I encara és més estrany que l'home treballi a temps parcial. Les raons d'aquest fet cal cercar-les en l'esfera domèstica, més específicament en el temps de TDF: el cas és que l'augment del temps de TR de les dones no s'ha acompanyat d'un increment del temps de TDF dels homes. Una de les conseqüències immediates d'aquest desajust és la desigual distribució de la càrrega total de treball. Aquesta desigualtat suposa acumulació de responsabilitats —laborals i familiars— per a les dones adultes, la majoria de les quals es troba en una situació de doble presència. Una situació que afecta el seu benestar quotidià i condiciona les seves oportunitats d'accés a altres temps socials. En aquest escenari, la conciliació esdevé una pràctica de dones i un problema per als homes. És a dir, les dones concilien els temps de treball i els homes els perceben incompatibles.

En efecte, els usos del temps dins l'esfera domèstica condicionen els usos del temps en la resta d'esferes, sobretot dins del mercat de treball. Ara bé, aquest condicionament no és igual per a totes les persones, ja que depèn, en gran mesura, de les condicions materials d'existència. És així que les dades indiquen l'inici d'un canvi entre les persones joves amb estudis. Com s'ha vist, l'efecte del nivell d'estudis pren sentits contraris entre homes i dones: per als primers comporta més consciència d'assumir responsabilitats domèstiques, per a les segones suposa més consciència de la necessitat de coresponsabilitzar la parella.

En canvi, el pes del factor edat és més complex d'analitzar perquè inclou una doble dimensió, a saber, la del cicle de vida i la de la generació. Una complexitat que únicament és possible tractar des de l'anàlisi longitudinal. Aleshores, quan es té en compte la influència dels canvis al llarg del cicle de vida sobre els usos del temps, s'observa una manca de coherència entre el discurs i la pràctica quotidiana dels homes. D'una banda, és possible deduir del discurs masculí que cada vegada més ens trobem en un context socialment favorable per a la igualtat d'oportunitats. Però, d'altra banda, els usos del temps de la majoria d'homes constaten que la realitat quotidiana segueix estant marcada per una forta divisió sexual del temps de treball dins de les llars. En aquest sentit, sembla possible afirmar que l'efecte del cicle de vida coincideix amb l'efecte generacional en els trams d'edat més joves, per bé que aquestes variables tenen una influència distinta segons el gènere: el cicle de vida condiciona l'organització quoti-

diana del temps de treball de les dones, mentre que la generació condiciona el discurs sobre la distribució del temps de treball dels homes. Certament, s'ha iniciat el canvi, però de moment les dones continuen sent les més perjudicades en termes de temps i benestar a mesura que avancen en les diverses transicions del cicle de vida, sobretot aquelles que comporten treball de cura.

En aquesta tessitura, sembla com a mínim oportú acabar tot recordant els mecanismes que generen aquestes desigualtats. Materialment, aquests mecanismes tenen a veure amb el manteniment de la divisió social i sexual del treball, a partir de la qual els més privilegiats segueixen tenint el control del temps del treball dels menys privilegiats. Els usos del temps no són ni casuals ni naturals, sinó que depenen de les relacions de poder subjacents en cada societat. Simbòlicament, aquests mecanismes tenen a veure amb el manteniment del pes social de dos imaginaris. El primer, fruit de l'èxit del procés d'aculturació industrial, reforça la centralitat del temps de TR en l'organització de la vida quotidiana, així com de la lògica mercantil i productivista del temps de treball. El segon fa referència al pes simbòlic de l'anomenat model familiar *male breadwinner*, que atribueix a l'home el paper de cap de família i a la dona el paper de mestressa de casa. Malgrat que aquests imaginaris cada vegada es corresponen menys a la pràctica quotidiana, a través de l'estudi dels usos del temps s'observa que molt sovint s'imposen als discursos.

Bibliografia

- CARRASQUER, P.; TORNOS, T.; TEJERO, E. i ROMERO, A. (1998). "El trabajo reproductivo" a *Papers. Revista de Sociología*, 55.
- DURÁN, M. A. (1988). *De puertas adentro*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- ELIAS, N. (1989). *Sobre el tiempo*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- IZQUIERDO, M. J. (1988). *La desigualdad de las mujeres en el uso del tiempo*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- MARUANI, M.; ROGERAT, C. i TORNOS, T. (coord.) (2000). *Las nuevas fronteras de la desigualdad. Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria.

MIGUÉLEZ, F. (2004). “La flexibilidad laboral”, a *Trabajo: Revista andaluza de relaciones laborales*, 13. Pàgs. 17-36.

MIRET, P. (2005). “Una visió de la joventut a Catalunya”, a FUNDACIÓ JAUME BOFILL (comp.) *Estructura social i desigualtats a Catalunya* (Vol. II). Barcelona: Fundació Jaume Bofill / Editorial Mediterrània.

RECIO, A. (2004). “Aspectos económicos de la flexibilidad temporal”, a *Trabajo: Revista andaluza de relaciones laborales*, 13. Pàgs. 59-80.

RAMOS TORRE, R. (1990). *Cronos dividido*. Madrid: Instituto de la Mujer.

TORNS, T. (2002). “La valoració del treball domèstic i familiar: un debat obert Barcelona”, a *Àgora@ 2001. Jornades per a la integració domèstica en el sistema econòmic global. Trabajo real, economia invisible*. Barcelona: Institut Català de la Dona.

TORNS, T.; BORRAS, V. i CARRASQUER, P. (2004). “La conciliación de la vida laboral y familiar: ¿Un horizonte posible?”, a *Sociología del Trabajo*, 50. Pàgs. 27-59.

TORNS, T.; MORENO, S. (2005): *De l'Estat del benestar al benestar quotidià*. Bellaterra: ICD-QUIT. Informe de Recerca.

TORNS, T; MIGUELEZ, F.; BORRAS, V.; MORENO, S. i RECIO, C. (2006). *El temps de treball: Balanç d'actuacions a la Unió Europea*. Barcelona: Consell Econòmic i Social de Barcelona.

